

שמעתא עמיקתא

גליון ת' | פרשת כי תצא | תשע"ט | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב'

חלק ראשון
מורחב

הלכות מצויות לארבעת המינים

כשרות המינים

נצטוונו מהי"ת ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' ימים שנאמר (ויקרא פכ"ג פס' מ) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרims וענף עץ עבות וערבי נחל ושמתם לפני ה' אלוקים שבעת ימים" (סוכה מ"א), והיינו במקדש, אבל בשאר אר"י ובחולות נהגת מהי"ת ביום הראשון בלבד, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה זכר למקדש. (שו"ע ס"ה) (תרנ"ט ס"ה א) ומ"ב (ס"ה א). וארבעה מינים אלו מצוה אחת הם, וכולם נקראים מצות לולב. (ע"ר רמב"ם (לולב פ"ז הי"ח)).

פסולים

לצאת יד"ח מצוה זו צריך שיהיו לו כל הדר, מינים ושיהיו כולם כשרים, ויש כמה דברים הפוסלים בהם: (א) אין שמו עליו. (ב) אינו הדר, כלומר יש בו מום. (ג) חסר כלשהו. (ד) שאול (ה) מצוה הבאה בעבירה. (ח"י"א (כלל קמ"ט אות ה). וע"י בתו"ש (סוכה כ"ט). ד"ה (לולב) שפסול הדר הוא משום שג"י בתורה הדר, ורש"י (שם כ"ט): ד"ה (יש) פירש שהוא משום דכתיב זה קלי ואגרו. והח"י"א (כלל קמ"ט אות ג) הביא כרש"י. ולענין טעם פסול חסר ע"י הלך מש"כ בפסול חסר בשאר הימים). ונבאר בס"ד להלן כל פסול ופסול בכל מין ומין.

מהתורה או מדרבנן

עיקר מצות ד' מינים היא מהתורה אלא שגדרי הפסולים נמסרו לחכמים. (רא"ש (סוכה פ"ג ס"ה י"ד) הובא במ"ב (ס"ה) תרמ"ט שעה"צ אות ט"ז, וכן הוא בר"ן (סוכה י"ג): ברי"ף ד"ה ומיהו). וע"י בקי"נ (שם אותיות ה - ו) שמבואר שכונת הרא"ש בשאר ימים רחובת טעלתם הוא מדרבנן. אולם באור שמח (לולב פ"ח הי"א וה"י) ובחזו"א (או"ח ס"ה קמ"ו אות ל) מבואר דכיון שנמשך הפסוק לחכמים הוי דא"י. ואעפ"כ פסול שאול וגזול ביום הראשון הם מהי"ת ממש. (ע"י שו"ע (ס"ה) תרמ"ט ס"ה א - ב וס"ה תרנ"ט ס"ה א) שהרי בענין לכם כמו שב"א בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ת"א).

פסול הדר בשאר הימים

דעת השו"ע (ס"ה) רמ"ט ס"ה (ה) שפסול הדר נאמר ביום ראשון (ושני בחו"ל) אבל בשאר הימים אינו פוסל. (וכן דעת הט"ז (שם ס"ה ט), הא"ר (אות טו) והר"א (שם ד"ה וחזו"ת)). וכן המנהג אצל בני ספרד. (ומ"מ ע"י בכח"י (אות נו) שכת' דאף לנוהגים כהשו"ע מ"מ לכתחלה יש ליהדר לצאת לכל הדעות). ודעת הרמ"א (שם) שפוסל בכל הימים. וכן מנהג בני אשכנז. ומ"מ אם א"י למצוה אחר יש לסמוך על המקילין (מ"ב (שם ס"ה ט"ז)), אבל אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה. (מ"ב (שם) ושעה"צ (אות ג)).

פסול חסר בשאר הימים

פסול חסר בשאר הימים (חוץ מיו"ט ראשון ויו"ט שני בחו"ל). (שו"ע (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ט"ה). וע"י שש"ש (שם ס"ה ט"ז), פסול ראשון נוטלין בשני, אבל ברוכי לא מברכין. (ומ"מ אם האתרוג וכדו' רובו חסר (כגון שנחתך רוב הפר) י"א שאינו נקרא אתרוג ופסול אף בשאר הימים, אבל יש חולקים ע"ז שאפילו לא נשאר בו אלא מיעוטו כשר בשאר ימים ובלבד שיהא נשאר שיעור ביצה. (מ"ב (שם ס"ה ט"ז)). וע"י בשמ"א (כלל קמ"א אות א) שכת' שהטור דס"ל שאם ניקב כשר בשאר הימים אע"פ דלשיטתו הדר פסול כל ז' ט"ל שניקב הוא מטעם לקיחה תמה. אבל הריטב"א ר"פ לולב כת' דניקב הוא מטעם הדר. ונ"ל דהטור לשיטתו דס"ל דחסרון שאינו מפורש אינו פוסל אלא באיסור אבל פחות מזה לא נקרא חסרון כלל, וא"כ אין סברא דחסרון כלשהו אף במפולש שלא יהיה תמה ולכן כתי' שהוא משום הדר. וע"י מש"כ בזה הפמ"ג (ס"ה) תרמ"א א"א ס"ה יז וס"ה תרמ"ט מ"ז ס"ה י"ב). וע"י עוד להלן בשיעור פסול הדר וחסר מש"כ בשם הר"ן וע"י עוד בחזו"א (או"ח ס"ה קמ"ו ס"ה ה) ד"ה (בשאר)).

הידור מצוה שלא יהיה חסר בשאר הימים

יש מי שאומר שאין ראוי לצאת אם אחד מהמינים הוא בכלל חסר אף בשאר הימים משום הידור מצוה. (ראב"ד (תמים) דע"ס ס"ה ר"ג), בכור"י (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ל"ט) וכה"ח (ס"ה) תרמ"ט אות עו). וכן הורה החזו"א (ז' מינים) שלם ע"י שכת' אות ד) לענין מי שנפל העוקף מהאתרוג (שפסולו מדין חסר). וע"י בהלכות חג ב"ח (פ"ז הנה"ג 62). אולם מסתימת המ"ב ושאר הפוסקים משמע שאין הידור בזה, וי"ל דהיינו טעמם דכיון שחכמים הקילו בזה לכתחלה תו לית לן בה. וע"י בתורת חסד (ס"ה) ל"ז ב"ה).

שאר פסולים בשאר הימים

יש עוד פסולים הפוסלים כל הימים כגון שהאתרוג הוא מורכב כיון שאינו בכלל אתרוג, ויתבאר בס"ד להלן.

פסול הדר שלא ניכר לעין

באופנים שפסול הדר ניכר בכלשהו כגון בנקודה שחורה במקום הפיטם (כמבואר להלן) אינו פוסל אלא שנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו אין זה בכלל כלשהו שפוסל, ועל כן אם צריך עיון והסתכלות על מנת למצוא הפסול ומרחוק אינו נראה כשר לכתחלה. (מ"א (ס"ה) תרמ"ט ס"ה י"ח) ומ"ב (ס"ה) מ"ו ע"פ המב"י (ס"ה) מ"ט). וכן הביא דעת תורה למהרש"ם (ס"ה) תרמ"ט על ס"ה ט) והביא לו סמוכים מהרדב"ז (ח"ד ס"ה ק"א), ועל כן יש לבדוק כשרות המין ממרחק שדרך בני"א להחזיק הדי' מינים בידם. (ע"י"ש במב"י"ט. וכן פסק הגר"ש"א זצ"ל (תורת ד') מינים ס"ה כ"ג הנה"ג כ"ג). וע"י בגר"ז (שם אות כ"ב) שכתב שכל שינוי מראה אינו פוסל א"כ נ"ר לרוב בני"א בהשקפה ראשונה. והפמ"ג (ס"ה) א"א ס"ה י"ח) כתב שצריך עיון והסתכלות ומרחוק קצת אין נראה אינו פוסל. והתרה"ש (אות ז') כתב שבמקום שיש ספק במידת האיסור הוי ספק לכל העולם וספק לקולא כי פסול זה הוא מדרבנן. ויש מי שמחמיר שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. (חזו"א (ס"ה) קמ"ו ס"ה ה) ד"ה מש"כ. וכל זה הולכים אחר הנראה לרוב בני"א. (מ"א (שם) בשם מב"י"ט (שם) וחיים וברכה (אות רח"צ)).

פסול חסר שלא ניכר לעין

פסול חסר פוסל משום שצריך "לקיחה תמה" (ולא משום הדר) ועל כן אף אם אין החסרון נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות פסול, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. (רע"א (כתבים) סוף ספר ד"ח"ח).

הסתכלות באמצעות זכוכית מגדלת

כל פסול שאינו נראה בעין רגילה אין צורך לבדוקו עם זכוכית מגדלת, ואף אם בדק על ידה, אין לקבוע שום פסול, בין לקולא בין לחומרא כי התורה לא נמסרה אלא לעין אדם. (חכ"א (בינת אדם ס"ה) ל"ד אות מט), ערוה"ש (יו"ד ס"ה) פ"ד אות לו), אג"מ (יו"ד ח"י"ב ס"ה) קמ"ו ד"ה (ומה) שכתב בשם הגר"ח מברסק זצ"ל, הגרש"א זצ"ל (הלכות שלמה תפילה פ"ד הנה"ג 78), הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ד') מינים ע"י ר"א אות י"ג) ושבת הלוי (ח"ד ס"ה) קמ"ב אות ב). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט).

פסול מחוץ לשיעור

הפסולים כגון יבש וכדו' פוסלים דוקא תוך שיעור המין ולא מחוצה לו. והשיעוריים יתבארו בס"ד להלן. (מ"ב (ס"ה) תרנ"א שעה"צ אות א).

ספק אם המינים פסולים

ספק בפסול הדר לחומרא, וספק פסול חסר לקולא. (ע"י ב"י"ז (ס"ה) תרמ"ט ס"ה א), שו"ע (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ח) ומ"ב (שם ס"ה) לו). וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"א אות לו) שספק יבש במשהו בחוטמו פסול. ומה שמבואר להלן שבספק חסר באתרוג מתירים במקום ס"ס ומשמע שלא די בספק א', י"ל שהוא מחמת דהוי ספק מחמת חסרון ידיעה). ואם הוא ספק אם הוא פסול מחמת שאינו מינו, כגון מורכב ספקו לחומרא, ואם יש רוב כשרים הולכים אחר הרוב. (מ"ב (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ט) וס"ה תרמ"ט ס"ה ט"ז). וכן מבואר להלן בהלכות אתרוג). ומכל מקום אף בספק חסר במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שספקות אלו בכלל ספק מן התורה ולחומרא. [כן מבואר במ"ב (ס"ה) תרמ"ט ס"ה י"ז) ע"פ הגר"ז לחוש לדעת הטור והב"ח דס"ל כן. וע"י בחכ"ם צ"ב (ס"ה ט) שהשיג על דברי הרא"ש הנ"ל. וע"י מש"כ ליישב הקי"נ (שם). וע"י עוד באור שמח (לולב פ"ח הי"א וה"י), במהרצ"ח (תניגה י"ח). ובדבר יהושע (ח"א) ס"ה מב אות ד). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ק"י"ג).

הכ"ם אחד פוסל ואחד מכשיר

באופן ששני חכמים חלוקים אם אחד מד' מינים פסול מדין הדר (כגון אם נקודה שחורה שבחוטם נראית לעין שספקו משום פסול הדר), הולכים אחר המחמיר. (ע"י בע"ז ו'). והארכנו בכלל זה בס"ד בגליונות מ"ו ו"ז). ואם חלוקים אם אחד מהמינים פסול מדין חסר, הולכים אחר המיקל. ומכל מקום במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שגם ספק זה בכלל ספק מן התורה ולחומרא. (כנ"ל לענין ספק אם הם המינים פסולים). ומ"מ כל זה כששני החכמים הגיעו להוראה ובקיאין בזה, ואם לאו אין כאן ספק כלל, וכבר כתב המהרש"ל (חולין סוף הקדמה השניה) בענין זה שהמורים מרובים והיודעים מועטים. (והביאו הפמ"ג (ס"ה) תרמ"ט א"א ס"ה כ"ד אות א) והח"י"א (כלל קמ"א אות ח)).

בשאר הימים

בשאר הימים אף ספק הדר הוא בכלל ספק דרבנן ולקולא. (דעת תורה למהרש"ם (ס"ה) תרמ"ט על ס"ה ח). וע"י שש"ש שכתב שאף אם נולד הספק ביום ראשון שהוא מדאו', העלה בבית אפרים (או"ח רס"י מא) דבכ"ה"ג שתלוי בימים יש להקל ביום שהוא רק מדרבנן, וצ"ע ע"כ).

פסול החוזר להכשירו (הורדת נקודות שחורות וכדו')

י"א שאם יש פסול באתרוג כגון נקודה שחורה או שהוא מנומר, אם קולפו וחוזר למראה האתרוג, כשר (אם לא חסר כלום). (שו"ע (ס"ה) תרמ"ט ס"ה י"ד). וי"א שאם הוא פסול הדר שהוא פסול כל שבעת ימים (ע"י בזה לעיל), אף אם חתך הנמור פסול כל שבעה, הואיל ובא מכח פסול. (רמ"א (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ח). ולמעשה בחתך היבשות או הנימור בשאר ימים (אבל לא ביו"ט ראשון כי פסול חסר פוסל בו) במקום הדחק יש להקל. (מ"ב (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ל"ח) כי השו"ע סתם כהרמב"ם שכל הפסולין בין שהפסול משום חסר או משום הדר כשר בשאר הימים (ויבש או מנומר בכלל) אף בלא חתך עכ"פ אין לנו להחמיר בחתך. וע"י בשעה"צ (ס"ה) תרמ"ט אות לב) מה שהביא בשם הבכור"י).

נפסל בחג והכשירו (למקילים לעיל)

י"א שאף אם אחד מהד' מינים היה כשר נפסל בחג מועיל להכשירו (למקילים לעיל), כי נראה (פ"י) היה כשר) ונדחה (פ"י) ונפסל) ונראה (פ"י) והכשירו) כשר. (שו"ע (ס"ה) תרמ"ט ס"ה ב). ויש פוסלים בזה, ועל כן יש להחמיר בדבר. (בה"ל (שם ד"ה עבר)).

להכשירם ביו"ט (למקילים לעיל)

מותר להכשיר הדי' מינים (למקילים לעיל) בחול המועד, אבל ביו"ט אסור משום מתקן. (שו"ע (שם ס"ה) ב) ושעה"צ (אות לב)).

להכשירם לפני החג

המחלוקת של פסול החוזר להכשירו אם כשר היינו כשרוצה להכשיר הדי' מינים במשך החג, אבל אם הכשירים לפני החג כשר לכל הדעות. (בה"ל (שם ד"ה עבר)).

לולב

לולב האמור בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרims וענף עץ עבות וערבי נחל", וקבלו חז"ל שכפות תמרims הן ענפי האילן שגדליו בו תמרims כשיצמחו קודם שיתקשר העליון שלהן ויתרחקו לכאן ולכאן רחוק מן השדרה אלא שיהיה כמו שרביט והוא הנקרא לולב. (מ"ב (הקדמה ל"ס) תרמ"ח). וזה נתפרש מפ"י משה רבנו ע"ה הלכה למשה מסיני. (ח"י"א (כלל קמ"א אות ב)).

לולב קנרי

י"א שלולב קנרי אינו מין לולב ולא יוצאים בו יד"ח כל שבעת ימי החג. (אג"מ (או"ח ח"ד ס"ה) קכ"ג). ויש מכשירים כי הוא אחד מזני עצי התמרims. (הגרש"א זצ"ל (הלכות סוכות פ"א אות ט)). ולמעשה יש להחמיר, ואם אין לולב אחר יטלנו בלא ברכה. (וע"י בארחות רבנו (ח"י"ב ע"י רלה) שהסתפק אם הוא כשר).

נפרדו או נפרצו עליו

לולב שנפרדו עליו זה מעל זה ולא נדלדלו כעלי החריות (שטבעם להיפרד הרבה מהשדרה ועדיין אפשר לאגוד אותם אל הלולב) אלא ניתן לאגדם, כשר, אפי' לא אגדו. [שו"ע סי' תרמה סעי' א) ומי"ב (סי"א ב - א). ועי' בריטבי"א (סוכה כ"ט): שכשר בכה"ג כל כלי הראוי לכפיתא אין כפיתה מעכבת בו. ועיי' בגרי"ז (אות ד) ובפמ"ג (אי"א סי"ק א)].

מצוה מן המובחר

מצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות לגמרי. [רמ"א (שם)]. י"א שהמצוה מן המובחר נאמרה במקום שכל עליו תלויות למטה רק שעולין עם הלולב. וי"א שלמצוה מן המובחר יש ליהרר שלא ליטול לכתחלה לולב אי"כ שוכבין עליו זה על זה ולא לצדדן. [מ"ב (סי"ק א)].

עליו נפרדים קצת

לולב שעליו נפרדים קצת ואינם דבוקים ממש (כמו שמצוי בהרבה לולבים), כשר לכתחלה לכל העדות. [הגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים ס"י א אות ב והגה א)].

נפרצו עליו

לולב שנדלדלו עליו משדרו ואינן עולים עם השדרה אלא תלויין למטה פסול. [שו"ע (שם סעי' ב). ועיי' במי"ב (סי"ק א) שכת' אליבא דהט"ז שנפרצו עליו הוא כגון שנתלשו עליו לגמרי מן הלולב או שתלויות למטה וגם אין עולין עם הלולב או שנדלדלו ממקום חיבורן בשדרה ועדיין מעורין במקצת]. והדין כן אפילו אם אגדן. [מ"ב (סי"ק א)].

נעקר עליו

אם נפרצו ונעקרו למטה מן השדרה ואינם מחוברים, פסול אפי' אגדן. וכל זה ברוב עלין, רוב כל עלה ועלה ורובו ככולו. [רמ"א (סעי' ב) ומי"ב (סי"ק)]. אבל אם מיעוט עלין נעשו כך ושאר עלין נשארו ועדיין הלולב נשאר מכוסה בעליו, כשר. [רמ"א (שם)].

מחוייב לשיעור הלולב

דוקא אם נעקרו בתוך שיעור הלולב (שהוא ד' טפחים העליונים כמבואר להלן) פוסל. [מ"ב (סי"ק ח)].

טעם הפסול

אם נפרצו או נתקשו העלין כעץ ברוב עלין כני"ל פסול כי נחשב כאלו הלולב בלא עלין, והוא פסול בגופו ופסול כל שבעה. [מ"ב (סי"ק ח) ושעה"צ (אות יא)]. אכן י"א שהפסול הוא מטעם שאינו הדר, ולפי דעה זו לבני ספרד כשר בשאר ימים ולבני אשכנז יש להחמיר כל השבעה. [שעה"צ (שם) ע"פ רש"י]. ולכתחלה יש להחמיר כדעה הראשונה. [כן משמע שהוא הכרעת המ"ב (שם)].

נחלקה התיומת

בריית עלין של לולב כך היא : כשהם גדלים, גדלים שנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עלין הוא הנקרא תיומת, נחלקה התיומת ברוב העלין ורוב כל עלה וועלה, פסול. [שו"ע (שם סעי' א) ומ"ב (סי"ק יא)]. ולדעה זו אין הבדל בדין בין שאר העליו בעלה האמצעי ואם נחלקה אפילו כולה כשירה. [מ"ב (סי"ק יב)]. ויש מפרשים שאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, בכלל נחלקה התיומת ופסול, וכן נוהגים. [רמ"א (שם)].

טעם הפסול

טעם הפסול של נחלקו העלין הוא, כי נחשב כאלו ניטלו לגמרי ופסול מדין חסר. [מ"ב (סי"ק יב)]. ועיי"כ אין פסול זה אלא ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר. [מ"ב (סי"ק יז)]. ועיין עוד בסמוך.

תיומת חלוקה מתחילת ברייתה

אף אם מתחילת ברייתה התיומת חלוקה לשנים פסול. [בכור"י (סי"ק יב). וכן משמע מסתימת המ"ב שלא חילק בזה. וכן פסק הגריש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ג הגה יב), דלא כהפמ"ג (מי"ז סי"ק ח) שמסתפק בזה].

שיעור הפוסל בעלה האמצעי (לדעת המחמירים)

י"א שאין להחמיר בזה רק אם נחלק עד השדרה. [רמ"א (שם)]. וי"א ברובו. [ביאור הגרי"א הובא במ"ב (סי"ק טז). והחזו"א (סי' קמה סי"א א) כתב שכוונת הגרי"א רק להחמיר לכתחלה אבל מעיקר הדין צריך כולו. ועיינייש (סי"ק ז) שבנחלקה רוב התיומת ואין אחר יש לברך עליו].

הדין לכתחלה

לכתחלה משום מצוה מן המובחר אם יש לו לולב אחר, יטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת (אבל אי"צ לברך על לולב של חבירו משום זה) [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ח)], וטעמם כי עיי' הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו. [מ"ב (סי"ק ט)]. ומי"מ י"א שאין להחמיר בזה אלא אם פתוח כשיעור טפח. [מ"ב (שם) בשם ט"ז]. וי"א שיש להחמיר אפילו במשהו. [מ"ב (שם) בשם ח"י"א]. ועיי"כ אם יש לו לולב אחר שהוא סגור לגמרי יותר טוב לברך עליו משום מהיות טוב וגוי' אבל מן הדין אין לחוש לזה כלל כ"ז שלא נחלק רובו. [מ"ב (שם)].

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר דינו כנחלק ופסול. [בכור"י (סי"ק א)].

נחלקו העלין שאצל התיומת

יש מי שאומר שאפילו רק העלין שאצל התיומה העליונה נחלקו עד שנראו כשנים, פסול, ולפי דבריו יש ליהרר מאד בשעה שרוצה לבדוק העלה האמצעי אם נחלקה, ואוחזה בידו לראותה היטב, שלא לחלק העליו העליונים שאצלה על ידי זה. [מ"א הובא בשעה"צ (אות לג)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמ"ב. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ד הגה א)].

להדיבין ברבך

אם נחלקה התיומת בשיעור הפוסל את הלולב, י"א להכשירו עיי' הדבקות עלי התיומת, ופסול למצוה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ה) והגריש"א זצ"ל (ד' מינים השלם עמי כבד)]. אלא שאם נחלק רק כלשהו, שטעם הפסול הוא כי עומד להפתח יותר [עיי' ח"י"א (כלל קמט אות י)], מותר להדיבין כי שוב אין לחוש שיתפתח. [מהר"ש (שם על סעי' ז), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ח) והגרי"י פישר זצ"ל (הסכמה לספר ד' מינים השלם)].

שתי תיומות

לולב שיש בו שתי תיומות, יש שפסלוהו משום פסול של נחלקה התיומת. [תוס' (בי"ק צו. ד"ה נחלקה) בשם האוונים. וכן הביא הבי"ח (סי' תרמה), והבכור"י (שם סי"ק ט) כתי' שיש לחוש לדברי הפוסלים]. ולהלכה המנהג להכשירו לכתחלה. [עיי' במי"ב סי' תרמ"ה שהשמט דברי המחמירים בזה. וכ"כ הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות א והגה 2) שהמנהג להכשירו לכתחלה. ומי"מ הגרשז"א זצ"ל נהג להחמיר על עצמו]. ואף למקילין אם כלה השדרה בשני עלין יש על שניהם שם תיומת ואם נחלקה אחת מהם פסול. [מ"ב (סי' טז). ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק ה) שיש מקום להקל בזה].

תיומת מורכבת מארבעה עלים (כעין W)

תיומת שאינה מורכבת משתי עלים כהרגילות אלא מורכבת מארבעה עלים (כעין W) כשר וי"א שנידון כלולב עם שתי תיומות. [הגר"ח"ש שליט"א (ד' מינים למהדרין עמי קכו) והגר"ח"ש שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג סי"ק יב)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם התיומת מכוסה בקורא י"א שאי"צ לחוש שאולי נחלקה התיומת כי אף אם נחלקה מסתמא הוא רק מעט. [מאמ"ר (שם ססי"ק ד), אלא דעיי"ש שלא חשש לזה כ"כ דעת השו"ע להקל בנחלקה התיומת, והביאו הכה"ח (שם אות כד)]. וי"א שכיון שכך צורת גדילתו נחשב כמחובר. [הגר"ח"ק שליט"א (תורת המועדים אות ה). וכן דעת החזו"א (תורת המועדים אות ה) להכשיר]. ויש נוהגים לקחת לולב עם קורא. [כך מנהג בריסק, וכן נהג החזו"א כמבואר בארחות רבנו (ח"י"ב עמי רלב). ודעת הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמי פא) שאם יש לו אפשרות עדיף שיקח לולב ללא קורא].

התיומת נמוכה משאר העלין

אם התיומת נמוכה משאר העלין, הלולב כשר. [הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמי פו) והגריש"א זצ"ל (תורת המועדים אות ז)].

אין עלי התיומת שוין בגובהן

אם אין עלי התיומת האמצעית שוין בגובהן אלא אחד נמוך מחברו אין קפידא בדבר, ויש להכשיר בזה עד רוב. [חזו"א (מעשה איש ח"יו עמי קטז), הגרי"י"ז זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמי רלה) והגר"ש וואזנר זצ"ל (קבוץ מבית לוי ח"יב עמי לב)]. ויש מי שמכשיר עד טפח. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה הגה ה ו-11)]. ויש מי שחשש לפסול בזה אם ההפרש ביניהם ניכר לעין שאין מסתיימים בשוה. [הגריש"א זצ"ל (פרי הדר עמי' 66 ואשרי האישי ח"ג פכ"ח אג ג ובהגה ס)]. והעיקר כדעה הראשונה.

[הגר"ח"ש שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג אות א)].

אין עלי התיומת שוין ברוחבן

אם אין עלי התיומת שוין ברחבם, כל שהעלה הצר מכסה את רוב רוחב העלה הוא כשר לכתחלה. [גר"י (סי' תרמה אות ט), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה אות ד) והגריש"א זצ"ל (משרות ד' מינים עמי קמא)].

יבש

לולב שיבשו רוב עלויו או שדרתו, פסול. [שו"ע ורמ"א (שם סעי' ה). ועיי' במי"ב (סי"ק כג) שהביא על משי"כ הרמ"א שאפילו רוב שדרתו יבשה פסול, מהכ"י שכת' שאין מצוי שיהא שדרתו יבש והעלין לחים, ועל כן אין להסתפק בזה].

טעם הפסול

פסול יבש הוא משום שאין זה הדר. [מ"ב (סי"ק כא). ועיי' בשעה"צ (סי' תרמט אות נג)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים כמו שבארנו לעיל.

שיעור הפוסל

יש פוסל בשדרה או שאר עלים ברוב. [גר"י (אות טז) ובכור"י (סי"ק יד)]. ומי"מ אם התייבש רק חלק מעובי השדרה אינו פוסל אלא כשהתייבש כל עובי השדרה ברוב הלולב. [הגרשז"א זצ"ל (שם פי"י הגה יא)]. ואם הלולב ארוך אם רוב שיעור הלולב אינו יבש הוא כשר. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ז)].

יבשה התיומת האמצעית

אם יבש העלה האמצעי התיומת יש מי שפוסל. [מ"ב (סי"ק כב) בשם הראב"ד (תמים דעים סי' רלב)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמ"ב (שם)].

השיעור לפסול הוא בכלשהו. [בה"ל (שם על סעי' ז ד"ה נסדק). וכן הוא בביאור הגרי"א (סי' תרמה על סעי' ו ט) כי עשו ראש הלולב כחוטמו של אתרוג שכל הפסולים משום הדר פוסלים במשהו. ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק יא) שכוונת הראב"ד שהוא מקור דין זה שאם יבש ראש התיומת כשר, ואף ביבשו רוב ראשי הלולב כשר ומשי"כ שביבשו כל העלין בעינן שהעלה האמצעית תשאר לחה כמו בהדס, היינו דוקא ביבשו רוב העלין כל עלה ברובו אז בעינן דעלה אמצעי ישאר רובו לח]. ומי"מ שיעור כלשהו הוא שניכר לעין בהבטה רגילה

(ועיי' עוד לענין חובת התבוננות למצוא פסול הדר). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה הגה ד)].

שיעור הליבשות

שיעור היבשות הפוסל בכל הנ"ל הוא משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו. וי"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו, וכן נהגו במקומות שאין לולבין מצויין. [רמ"א (שם)]. ואין לסמוך להקל כ"ז שיש בעיר לולב לח. [מ"ב (סי"ק כה)]. ושיעור נפרך בצפורן הוא שנשבר ממש עיי' הצפורן ולא רק שאם משרטט בציפורן נשאר רושם. [פמ"ג (שם מי"ז סי"ק ח)].

נשרף ראשו על ידי השמש

נשרף ראש התיומת על ידי השמש, אין זה בכלל יבש, וכשר לכתחלה אף להסוברים שיבשות התיומת פוסלת בכלשהו. [חזו"א (סי' קמה ססי"ק יא) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ג) ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' קפא אות ה) הביא שהגרי"ז הקפיד ע"ז על עצמו, אבל מעיקר הדין מודה שהוא כשר].

נקטם ראשו

אם נקטם ראש הלולב והיינו שנקטמו רוב העלין העליונים, פסול. [שו"ע (סעי' ו)]. ועליונים נקרא אותן שגבוהין מן השדרה ולמעלה. [מ"ב (סי"ק כו)].

טעם הפסול (נקטם)

פסול זה הוא משום שאין זה הדר. [מ"ב (סי"ק כז)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בזה אף בשאר הימים כמבואר לעיל.

שיעור הקטימה

י"א ששיעור הקטימה אף בשאר העלין היא בכלשהו. [בבוש (שם)]. ויש מקילין בשאר העלין (ולא בתיומת) עד רוב. [בה"ל (ד"ה רוב העליון) ע"פ הר"ן]. ולמעשה יש להחמיר לכתחלה. [משמעות המ"ב (סי"ק כז)].

חסרון שאינו נראה לעין

שיעור כלשהו הפוסל בנקטם ראשו, אינו אלא כשניכרת החלוקה או הקטימה בהבטה רגילה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ד)].

נקטם העלה האמצעי

י"א שלא רק אם נקטמו רוב העלין הלולב פסול, אלא אף אם נקטם רק העלה העליון האמצעי שעל השדרה, פסול. [רמ"א (סעי' ו) ומי"ב (סי"ק כח)]. והדין כן לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין חילוק בין עלה אמצעי ליתר העלין. [כי כן דעת השו"ע כמי"ש מהמ"ב (סי"ק כו). ועיי' בבב"ל (ד"ה רוב) ובמי"ב (סי"ק כז)].

בשעת הדחק (בנקטם העלה האמצעי)

אם אין לולב אחר נוטלים אותו בברכה אף אם נקטם העלה האמצעי. [רמ"א (שם). ועיי' בשעה"צ (אות כח) שאין חומרא זו ברורה ועיי"כ בשעת הדחק מקילין בה]. ומי"מ אין להקל לברך עליו כ"א בנקטם רק מקצתה, אבל לא בנקטם רובה אפילו בשעת הדחק (אלא אם כן במקום שונהגין לברך על כל הפסולין גמורין בשעת הדחק, כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט)]. [מ"ב (סי"ק ט). ועיי"ש שאין להקל בנקטם רוב העלים בכל גוונא. ועיי' עוד בבחי"ל (ד"ה אבל) שכת' שם להקל לענין ברכה כהרמ"א הנ"ל. אולם החזו"א (סי' קמה סי"ק ז) כתב שקשה להקל בזה].

שיעור הקטימה בתיומת האמצעית

יש מחמירים אפילו בנקטם משהו. [הלבוש הובא במי"ב ס"ק כו.]. ויש מפפקין בזה. [מ"ב (שם)].

ולמעשה יש להחמיר. [כן משמעות המי"ב והבה"ל (ד"ה רוב העלין)].

נקטם רק עלה אחד מהתיומת האמצעית

העלים של הלולב מורכבים משני עלים שהם דבוקים באמצעם כנ"ל, ואם נקטם רק עלה אחד מהם מהתיומת האמצעית, י"א שהלולב כשר. [בכור"י (ס"ק טו) ע"פ הבית דוד בסימן תמ"ו.

וכן דעת החו"א (ס"י קמה ס"ק ו חו).] ויש פוסלים. [שד"ח (מע"ד מינים ס"י ב אות ז) ובית השואבה (לולב אות

יב), כי הבית דוד בסימן תמ"ח חזר בו. וכן פסקו הכה"ח (אות מב)]. ויש להחמיר בזה. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ח אות ח)].

יש לו שתי תיומות

אם כלה הלולב בשתי תיומות ונקטמה רק אחת מהן הלולב כשר. [כן צידד המי"ב (ס"ק כט) וכן פסק החו"א (שם סס"ק ה)].

עדיין מחובר קצת

אם נקטם הלולב אבל עדיין מחובר בעלה, אם הוא מחובר ברוב רוחב העלה כשר משום שרובו ככולו. [בכור"י (ס"ק יח)]. וע"י משי"כ לקמן לענין פיטם שמחובר במקצת.

קוץ שיוצא מהעלה

קוץ שיוצא מעל העלה העליון אינו נחשב לחלק מהלולב. [חו"א (ד' מינים השלם מילואים ח"א אות לב)]. ועל כן אם נקטם הקוץ כשר כי העלה עצמו נשאר שלם. [עיקרי הד"ח (או"ח ס"י לג אות כא) והגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"יב עמי לב). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

נסדק בהימנך

נסדק, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים, פסול [שו"ע (שם סעי ז)], ואפילו לא נחלקה התיומה העליונה בענין שיפסל הלולב מכח נחלקה התיומת. [רמ"א (שם)]. והדין כן אפילו לא היו כן בתולדה רק אחר כך. [מ"ב (ס"ק לא)].

נסדק ברוב עליון

לדעת השו"ע (שם) שנחלקה התיומת דוקא ברוב עליון פסול, הדין כן אף בנסדק. ולדעת הרמ"א גם אם נסדק רק בעלה האמצעי פסול. ואפשר שבפסול זה מודה השו"ע שיש להחמיר בעלה האמצעי, וצ"ע. [בה"ל (שם על סעי ז ד"ה נסדק)].

גדר הימנך

פסול נסדק כהימנך, היינו שנתעקמו העלים ופונים זה לכאן וזה לכאן כעין V ואי אפשר לחברם. [דעת תורה למהרש"ם (ס"י תרמה על סעי ז), חו"א (ס"י קמה ס"יק ח) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות ו והגה 24), ואע"פ שידוע שהגרי"ז הלוי ז"ל החמיר ביותר בזה מי"מ לא נהגינן כן, ע"כ. ובתשובות והנהגות (ח"ג ס"י קפא אות ה) כתב שהגרי"ז החמיר ע"י"ע בלבד אבל גם לדידיה הימנך כלשהו כשר. וע"י בלבוש (שם)].

לתקן על ידי הדבקה

אם העלים התרחקו עד שנראים כהימנך לא מועיל שוב הדבקה לתקנה. [דעת תורה למהרש"ם (שם על סעי ז) והגר"ניק שליט"א (חוט שני שבת ח"ד עמי שמת אות ה)]. ויש מי שמכשיר באופן זה. [הגר"י

פישר זצ"ל (הסכמה לספר ד' מינים השלם) כי אחר ההדבקה שוב לא נראה כשנים. וע"י משי"כ בזה לענין הפסול של נחלקה התיומת. וע"י עוד בחו"א (ס"י קמה ס"יק ח)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם הלולב מכוסה בקורא ואין ניכר שהעלה כהימנך או נסדק כשר. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכה פ"יג אות א ושבת ח"ד עמי שמת אות ב)]. ואין לחוש שאולי הקורא יפול. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו עמי רלח)]. וע"י עוד משי"כ בזה לענין פסול נחלק התיומת.

קוצים היוצאים מהעלה

ע"י משי"כ בזה לענין פסול נקטם וה"ה לכאן.

עקום או כפוף

אם הלולב עקום לפניו (לצד שכנגד השדרה) כמגל ונעשה כגב חטוטרות, פסול, וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול, אבל אם נעקם לאחוריו (לצד השדרה), כשר, שזו היא ברייתו. [שו"ע (שם סע ח) ומ"ב (ס"ק לג – לד ולז)].

טעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (ס"ק לז)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר ימים.

שלא יהיה עקום כלל

לכתחלה יש להזהר שהלולב יהיה ישר ולא יהיה עקום אפילו לאחוריו. [שער"ת (אות ה) בשם מחז"ב בשם גט מוקשר ע"מ לצאת ידי ספק שהרי יש גורסיים שבי"ם לפסול בעוקם לאחוריו]. וי"א שיש משום הידור מצוה שיהיה ישר לגמרי. [חיים וברכה (אות סו) והגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מינים ס"י ז הגה ח). וכן נהג הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י הגה 32)].

התעקם אחר קטיפתו

אף אם התעקם אחר קטיפתו פסול. [חיים וברכה (אות רלח)].

חזר וישרר

לולב ששדרתו עקומה, אם ישרו ואין עקמימותו ניכרת כלל, כשר. [שד"ח (מע"י הלמ"ד כלל קמא אות כב) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות ח), אבל אם אחר התיקון ניכר הפסול כתי' בבית השואבה (אות כג) דהו"ל כבא מכח פסול].

כפוף

אם כפוף שדרתו בראשו כאגמון בין לפניו ובין לאחוריו, פסול. [שו"ע (שם סעי ט) ומ"ב (ס"ק לח)]. **עליו כפופים**

אם עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים, כשר. [שו"ע (שם סעי ט)]. והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העליו נחלקין ותיומתו קיימת, וי"א שהדין כן דוקא שהעלה העליונה לבד כפופה, אבל אם כולן או רובן כפופים כלשהו פסול דודאי זהו שינוי מברייתו ואינו הדר כלל. וי"א שאין לחלק בזה ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לזהר שלא לצאת בזה שראשי העליון כולם או רובם כפופים. [מ"ב (ס"ק מ)]. ויש מן הפוסקים שמחמירין בזה אכן המנהג להקל. [מ"ב (ס"ק מב). וע"י בהב"ל (על סעי ז סד"ה נסדק)]. **עליו כפופים הרבה**

דוקא אם לא נכפף אלא בראשו ונשאר חלק גדול בלי כפיפה, אבל אם גוף העליו נכפף הרבה מאוד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפף העליון לשנים פסול שאין זה הדר כלל, והי"ה אם העלה העליונה האמצעית שהיא התיומה נכפפה לבדה הרבה לאמצעיתה (כלומר כלפי מטה) ג"כ פסול. [מ"ב (ס"ק מא)].

טעם הפסול

פסול כפוף הוא כי אין זה הדר. [מ"ב (ס"ק לט)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים.

עלה המסתיים בחצי עיגול

תיומת המסתיימת בחצי עיגול וקצה העלה פונה לצד, ואינו יוצא מעובי הלולב, י"א שזה מהודר יותר מאשר תיומת ישרה וסגורה כי הוא סגור היטב ופחות עשוי להפתח. [חזו"א (ארחות רבנו ח"יב עמי רמו)].

עוד פסולים

העלה האמצעי אינו כפול

אם העלה האמצעי אינו כפול מתחילת ברייתו, הלולב פסול. [רמ"א (ס"י תרמה סעי ג)].

ניקבה התיומת

אם ניקבה התיומת של הלולב, כשר, כי לא מצינו פסול בניקב אלא באתרוג. [בית דוד (ס"י תמו) ובכור"י (ס"ק ז)]. וכן משמע מסתימת המי"ב שלא הביא פסול זה, דלא כבית השואבה (לולב אות י) שפסק בדברי הבית דוד].

"קורא"

יש נוהגים ליטול לכתחלה לולב הדבוק ב"קורא". [נעי' בשד"ח (מע"י ד' מינים ס"י ב אות א) שכן מנהג הספרדים באר"ץ]. ויש אומרים שאם כל עליו מכוסים בו עדיף ליטול לולב בלא "קורא". [נעי' בבכור"י (ס"י תרמה ס"יק א) שאין ליטול לולב עם קארע שיוכל לנענע בו. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות א) שעדיף שהיה ללא קארע אלא שמי"מ היו שהידרו בירושלים ליטול לולבים המכוסים בקארע דוקא. וע"י בשד"ח (חי"ו מע"ד מינים ס"י ב אות א עמי 147) שכן מנהג הספרדים, והאשכנזים יש נוהגים כך ויש נוהגים כך].

הדם

הדם האמור בתורה

כתוב בתורה 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים ענף עץ עבות וגו'" וקבלו חז"ל שענף עץ עבות הוא ההדס שעליו חופין את עצו. [מ"ב (הקדמה לסי' תרמה)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום מהלכה למשה מסיני. [הי"א (ככל קמח אות ב)].

כמה הדסים צריך ליטול

צריך ליטול ג' הדסים. [שו"ע (ס"י תרמא סעי א)]. ואפילו שלשתן קטומים, אבל פחות משלשה לא מועיל אפילו לא היו קטומים. [מ"ב (ס"ק ד)]. אולם למעשה טוב להחמיר לפסול אף בשלשה שנקטמו. [כמבואר להלן]. ואם אין לו אחרים יטלם ובשאר ימים (אחר יו"ט) אף יברך עליהם. [מ"ב (ס"ק ד) דידוע דנקטם ראשו פסולו משום הדר, וידוע שדעת הרמב"ם והוא דעת רוב הפוסקים דכל היכא דפסולו משום הדר כשר ביו"ט שני, ובני"ד יש לסמוך ע"יז].

נקטם ראשו

הדס שנקטם ראשו י"א שכשר. [שו"ע (ס"י תרמו סעי א וסעי ז) בדעה ראשונה בסתם. ומשי"כ שנקטם בעץ, כ"כ הרמ"א (שם סעי ז) והמ"ב (ס"יק א)]. ויש פוסלין. [שו"ע (שם סעי ז) בשם יו פוסלים. ומ"ב (ס"יק א)]. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר, ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים (אבל בעלים אין חשש). [רמ"א (שם סעי ז)]. וע"י משי"כ בזה לעיל בדין כמה הדסים יש לקחת].

טעם הפסול (למחמירים לעיל)

פסול זה (למחמירים לעיל) הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (ס"ק לב)]. ועל כן הוא פסול כל שבעה לדעת הרמ"א המובא להלן.

שיעור הקטימה

שיעור הקטימה הוא בכלשהו כמו לענין נקטם ראש הלולב. [בה"ל (ס"י תרמה על סעי ו ד"ה פסול)]. **קטימתו נכרת (אף למקילין לעיל)**

טעם המקילין לעיל בנקטם ראשו כי בהדס ענפיו חופין ראשו [היינו העלין] ואין קטימתו ניכרת בהן. [מ"ב (ס"ק כט)]. ולפי זה אם נקטם הראש של ההדס שהוא ראש העץ ואין שם עלים לחופף על ראשו, פסול אפילו אין לו אחר, ואפילו לא נקטם רק עלה אחד עם ראש העץ ונשאר שנים, גם כן יש לומר שפסול כי ניכר הקטימה. ומכל מקום יש אופן לתקן זאת, על ידי שיקטום גם העץ עם שני העליו עד סמוך לקן שתחתיו והוא פסול שחוזר להכשרו, (ופשוט דכל מקום שנכשיר על ידי חיתוך, אסור לחתוך כן ביום טוב, כי הוא בכלל מתקן). [שעה"צ (אות לב). וע"י בחו"א (ס"י קמו ס"ק ל) שכת' שלפי הרמב"ן יש להכשיר אף אם קטימתו ניכרת. ועי"ש שמצדד שהוא כשר באופן זה].

נקטם ראש אחד

צ"ע אם הפוסלים בנקטם ראשו היינו כשהיו כל שלשה בדיון קטוטי ראשן או אפילו אם בד אחד נקטם ראשו ג"כ פסול. [מ"ב (ס"ק לב)].

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים צריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים (ואין לחוש בזה משום פסול נקטם כיון שאינו בראשו של ההדס) [מ"ב (ס"ק לג)], וצריך לעשות כן דוקא כשהם מפסיקים ברוב קנים של שיעור הדס [שעה"צ (אות לה)], אלא שי"א שזהו רק לדעת המחמירים בנקטם ראשו, אבל לדעת המכשירין בנקטם ראשו, אין צריך כלל לקטום הענפים האלו, ולכן המנהג שאין מקפידין על זה. ומי"מ לכתחלה נכון לקטום אותם בערב יום טוב. [שעה"צ (שם) בשם קרבנן נתנאל (פ"י ס"י יד אות ש) דלא כחתי"א (כלל קנא אות ח) שמשמע שלכו"ע צריך לקטום אותם]. וי"א שאין צריך לקטום אלא הענפים היוצאים בקן עצמו, אבל שבין קן לקן אין צריך. [חו"א (ס"י קמו ס"ק לא) כי מקור דין זה הוא מהר"ן ושם כתב שצריך לקטום אותם כיון שהם מפסיקים בכך שההדס אינו תלתא בחדא קינא].

הדם שנשבר עצו ועדיין מחובר

הדס שנשבר עצו, אם עדיין העץ מחובר הרי זה כשר. [כמו שמצינו לענין לולב, ע"י לעיל].

התייבש ראשו

לדעת הסיבורים שאם נקטם ראשו פסול ה"ה ליבש ראשו. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר. [רמ"א (שם סעי ז)]. וי"א שביבש ראשו והיינו ביבשו העליו העליונים (ואפילו לא נתיבש העץ) אפילו א"א באחר אין לברך עליו, אבל יש תקנה שיסיר העליו העליונים ואז כשר לכתחלה לכו"ע. [מ"ב (ס"ק לד) ושעה"צ (אות לח)].

שיעור היבשות

אינו נקרא שיבש ראשו רק בהלבינו פניו מה שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו באותה שנה, אבל אם כמוש קצת בלבד ואפילו עד שנפרך בצפורן אינו בכלל יבש כי אפילו בשאר עליו לא מקרי יבש באופן זה. [מ"ב (ס"ק לא)].

עליו חופין עצו

ענף עץ עבות האמור בתורה, הוא ההדס שעליו חופין את עצו, כגון שלשה עליו או יותר, בגבעול אחד. [שו"ע (ס"י תרמו סעי ג)]. כלומר בכל קן וקן והיהו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מ"ב (ס"ק י)].

ראשי העלים אינם מגיעים לעוקץ שמעליהם

י"א שהדס שראשי עליו אינם מגיעים לעוקץ העלים שמעליהם פסול. (שעריית (שם אות א) בשם מ"ויק, וסי'ל שלומדים זאת מלולב שבענין שענפיו חופים ראשו וק"וי בזה שבאופן זה אינו בכלל עבות]. ויש מקילים בזה. [בכור"י (תוספת ביכורים ס"ק ח) וחזו"יא (סי' קמו ס"ק טו) וכן נראה מסתימת המ"ב]. ולכתחלה נכון לחוש למחמירים. [חיים וברכה (אות נט), הגר"ש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' י' אות יח והגה לז) והגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי חי"ב תשרי תשני' עמי לח)].

איך העלים שוכבים על הזנף

אף אם העלים לא עומדים זקופים ולא שוכבים על הענף וחופים אותו אלא מתכופפים ועומדים קצת רחוק ממנו ההדס כשר. [בכור"י (שם ס"ק יא), חזו"יא (שם ס"ק א) והגר"ש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' י' אות יט הגה לו). ועי' מש"כ בזה הרש"ש (סוכה לב: ד"ה ענף)]. וי"א שמ"מ יש משום נזי מצוה אם העלים עומדים זקופים וחופים את העץ. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי שם)].

הדס שוטח

אם היו שני העלים בשוה, זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם (או למטה מהם), אין זה עבות ונקרא הדס שוטח. [שו"ע (סי' תרמו סעי' א) ומ"ב (ס"ק יא)]. וכן אם היו שנים זה ע"ג זה ג"כ אין זה בכלל עבות האמור בתורה. [מ"ב (ס"ק יג)]. ופסול אפי' בשעת הדחק. [רמ"א (שם סעי' א)].

טעם הפסול

הדס שוטח אינו בכלל הדס כלל ופסול אפילו בשאר ימים. [מ"ב (ס"ק יג וסי' תרמט ס"ק מו). ועי' ברמ"א (שם) שכת' דאיכא מאן דאמר בגמרא דכשר, ועי' נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המבואים ואין ג' עלין בגבעת אחד, ויש מי שכתב ההדסים שלנו אין נקראים הדס שוטח, הואיל והם שנים על גב שנים ואינן כהדס שוטח המוזכר בגמרא, ולכן נהגו להקל. ועי' במ"ב (ס"ק טו) שכת' שמ"מ הירא לדבר ד' יטרח למצוא עבות כדן דהיינו ג' עלין בשוה בכל קו וקו. ועיי"ש (סי' תרמט ס"ק נג) שפסול מחמת שאינו מינו כגון הדס שוטח פסול אפילו בשעת הדחק כי יבואו לטעות לצאת בהן תמיד].

שיעור השילוש

צריך שיהיו משולשים בכל קו וקו והיו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מ"ב (שם ס"ק יז)]. וכל שיש קו שוה לשלושת שרשי העלים (חוט המקיף) בגופו של העץ ודאי כשר. [חזו"יא (חידושים וביאורים סוכה סי' ה) והגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות י' והגה יח)].

שלישת השרשים אינם נפגשים

הקו צריך לפגוש בהיקף אחד את כל שלשה השרשים, ואם שרש עלה השני נפגש עם שרש עלה השלישי, אבל שרשי העלין הראשון והשלישי אינם נפגשים, לכתחלה אינו נחשב משולש, אבל בשעת הדחק יש לש להקל בזה כי עכ"פ יש שייכות ביניהם. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכות עמי רפח)]. והשרש הוא עוקץ המחבר את העלה לענף, ובסיסו של העוקץ במקום חיבורו לענף התופס שטח מסויים על גבי הענף. [הגר"ח"ק שליט"א (כשרות ד' המינים עמי פז)].

אינם נפגשים לגמרי

שיעור הנפיל (של חוט המקיף) אינו שיעור מוחלט אלא שבאופן זה ודאי נקרא משולש. [חידושים וביאורים (שם) בשם החזו"יא]. ועל כן אף אם אין נפגשים בחוט מקיף ממש אלא פחות מזה קצת כשר. [הגר"ח"ק (יבקש תורה ד' מינים עמי 228)]. וכן אם מסתפק אם שרשי ההדס נפגשים ממש בשוה כשר. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכות עמי רפח). ודעת הגר"יז זצ"ל (ד' מינים למהדרין עמי קפא הגה כב) להחמיר מספק]. וי"א שהכל תלוי במראה העין אם נראה משולש. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי תשני' דניי הדס אות ב). וכן ראייתו מרבני י-ם שנוהגים לבדוק אותו ממרחק תוך כדי שמסובבים ההדס וכל שהיה נראה משולש מכשירים לכתחלה].

אורך ורוחב עלי ההדס

לכתחלה יש להדר שלא יהא אורך ורוחב עלי ההדס יותר מצפורן האגודל (כ-2 ס"מ). [הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות יא והגה 46) לחוש לשיטת הבה"ג הדס שוטח היינו שעליו גדולים בארך ורחבן. ועי' בגיולו דעת למהרש"ם (יו"ד סי' לה ס"ק כד) שכתב שהשיעור הוא כטרפז דאסא, ועיי"ש שאם הם רחבים יותר מצפורן האגודל יש לחוש דלשיטה זו הו"ל הדס שוטח. ודעת החזו"יא והגר"יז (תשובות והנהגות חי"ב סי' שיב) שרק הדס שעליו רחבים ומשונים, אבם אם הם רחבים קצת אין קפידיא].

נשרו עליו

נשרו רוב עליו

נשרו רוב עליו, אם נשתיירו שלשה עלין בקן אחד (בכל קו וקו ממנו, הנצרכים לכשרות שיעור הדס), כשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי' א, ד) ומה' ומ"ב (ס"ק ד)]. כלומר אם היה בכל קו וקו היוצא ממנו ז' עלין ונשרו מהן ארבעה כיוון שנשתייר שלשה עלין עדיין נקרא עץ עבות וכשר. [מ"ב (ס"ק א)]. אבל אם נשארו רק שנים פסול, ואין זה דומה להדס שיש בו ג' בקן אחד ונשאר אחד מכל קו ונשאר רק שנים שי"א שדינו שהוא כשר כמבואר להלן, כי שם נשתייר עכ"פ רוב הקו ורובו ככולו משא"כ כאן שנשרו רובם ועל כן צריך עכ"פ שישתייר שיעור עבות שעיי"ז נוכל להכשירו ונאמר שאף עכשיו נקרא עבות. [מ"ב (ס"ק יז). ועיי"ש (ססי"ט טו) בשבטת הדחק שאין הדסים אחרים אפילו שאין שלשה בקן אחד יטלם בלא ברכה].

נחסר מגוף העלים

אם נחסר מקצת העלה, אם רובו קיים דינו כשלם. [בכור"י (שם ס"ק ד) בשם הראב"ד וכן פסק הגר"ניק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמי פטט)].
נדלדלו עליה, נסדקו עליה או שנחלקו
אם נדלדלו עליו מהקנה או שנסדקו עליו או שנחלקו, י"א שזה בכלל נפרצו עליו ופסול, אם ברוב עליו הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו. [מ"ב (סי' תרמו ס"ק ט) לעין ערבה. ועתה החזו"יא (או"ח סי' קמו ס"ק לב וס"ק לה). ועיי"ש שדן ה"יה אם העלים תלויים כלפי מטה שההדס פסול, ונשאר בצ"ע].

שיעור עבות

צריך שיהא עבות רוב שיעור אורך ההדס (ואפילו אינו בראשו). [שו"ע (סי' תרמו סעי' ה)]. היינו שההדס ששיעורו הוא לא יותר מ"ביב גודלין (גי"ט שהוא כ-30 ס"מ ועי' בזה להלן) אין צריך עבות בכולו רק ז' גודלין (כ-17 ס"מ) יהא עבות כלומר ג' עלים בכל קו, והחמשה גודלין אפילו נחסר לגמרי שנשרו עליו או שלא היו עבות דהיינו שהיו עליו שנים ע"ג שנים או שתים ואחד כיוון שרובו היה עבות כשר. [מ"ב (ס"ק יח)]. וי"א שאין צריך שהרוב יהיה ניכר לעיניים, אלא מספיק במשהו יותר מחצי. [ברכ"י (אות ה)]. וי"א שצריך דוקא רוב הנראה לעין. [כח"ח (אות לח), וכתב שכן משמע מהמ"ב (שם). וכן הקפיד הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו חי"ב עמי רמט)].

נשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס

הדס שהיו בכל שיעור ארכו ג' עלים בכל קו, ונשר עלה אחד מכל קו ברוב שיעור אורך ההדס, יש מכשירין כי נשאר שנים בכל קו רובו ככולו וכמו שמכשירים בנשרו מקצת עליו מאורכו של ההדס, ויש פוסליו, ועל כן אין להקל אלא במקום הדחק. ודוקא כשנשארו עכ"פ שני עליו בכל קו כי יש רוב עכ"פ, אבל אם נשרו שני עליו ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכוי"ע (ובמקום שנוהגין לצאת בהדסים של שנים ע"ג שנים כמבואר לעיל אם נשר עלה אחד מכל קו ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכוי"ע דלא נשאר רובא). [מ"ב (ס"ק יח)].

רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש

אם רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש, י"א שכיון שרוב אורך ההדס מגולה ההדס פסול, אמנם אם נשרו רוב הקינים שלמעלה אך עדיין רוב אורך ההדס נשאר עבות יש לצדד שהוא כשר (כי י"ל שהולכים אחר רוב אורך ההדס ולא אחר רוב הקינים). [חזו"יא (שם ס"ק ד)]. וי"א שצריך שגם רוב אורך ההדס וגם רוב הקינים יהיו משולשים. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי שם אות א)].

רוב מפוזר

אם היה רוב שיעור ההדס עבות אף שהוא גדול מאוד לא צריך שיהא רוב גדלו עבות אלא רוב שיעורו כמבואר לעיל. [בה"ל (שם על סעי' ה) ע"פ הב"יח]. ויש מסתפקים אם מועיל באופן זה אפילו אם הם מפוזרים באורך ההדס או שדוקא אם הם עכ"פ במקום אחד. [בה"ל (שם) בשם הפמ"ג (מ"ז ס"ק ט)]. ויש מקילים בזה. [בה"ל (שם) בשם הבכור"י]. ולמעשה יש לחוש לדעה הראשונה. [כן משמע מהבה"ל. וכן נקט הגר"ש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' י' הגה יא) אף בדעת הבה"ל. והשבט הלוי (חי"ו סי' פב) שאין להקל בזה כי ככה"ג אינו בכלל עבות. ועי' מש"כ החזו"יא (שם ס"ק יא-יב) בדעת הבכור"י]. ומ"מ אף למחמירים כל זה כשהדס ארוך יותר משלש טפחים והרוב מפוזר גם מחוץ לגי"ט, אבל אם הרוב הוא תוך גי"ט (אפילו מפוזר) כשר. [הגר"יז (ד' מינים למהדרין עמי קצח) והגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו חי"ב עמי רמט)].

למצוה שיהיה כולו עבות

למצוה צריך כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות, אבל אין זה מעכב. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ה) ועי' בשע"צ (אות יט) שצ"י לדעת הגאונים ד"ס"ל דאפי' נשר עלה אחד מכל שיעור אורך ההדס נמי פסול].

יבש | כמוש | כבוש

יבש או כמוש

יבשו עליו, פסול, כמוש, כשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ז)]. ופסול יבש הוא משום שאינו הדר ועל כן לבני אשכנז פוסל כל שבעה. [בה"ל (שם) ע"פ הבכור"י. ועיי"ש בבה"ל (על סעי' י' ד"ה במקום) ובשע"צ (סי' תרמט אות ג)].

שיעור היבשות

שיעור היבשות, אפילו אם נפרך בצפורן, אם עדיין ירוקים הם, כשר, ואינם נקראים יבשים, אלא כשילבינו פניהם. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ז). ועי' במ"ב (ס"ק כ) שכת' דהיינו שילבינו פניהם לאחר שנפרך בציפורן. ובאמת אינו מצוי במציאות שילבינו פניו ולא יהיה נפרך בצפורן ואי"כ שנתלבן פניהם ודאי יבש הוא. ומי שאינו בקי בזה השיעור משמע בתמים דעים שיכול לשער ע"י שישרה אותם יום או יומים במים דאם יחזור לכמות שהיו במשמושן ובמראהיהן עדיין לחים הם ואם לאו הם יבשים, ע"כ].

יבש עץ ההדס

י"א שביבש עץ ההדס אפי' העלים הם עדיין ירוקים פסול. [מ"ב (ס"ק כ) בשם הפמ"ג]. וי"א שביבשות העץ לא שייך פסול כלל. [מ"ב (ס"ק כ) בשם בכור"י]. וראוי לכתחלה להקפיד בזה. [הגר"ש"א זצ"ל (תורת ד מינים סי' יא אות ד והגה ז) ע"פ דברי השעה"צ (שם אות לג)].

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד קן אחד

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד מהג' בדין קן אחד ובו ג' עלין לחין, כשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ח) בדעה הראשונה]. כי ע"י הג' עלין לחין שבראש הבד חל שם הדר על כל ההדס. [מ"ב (ס"ק כא). ועיי"ש (ס"ק כב) שלפי המבואר בסי' תרנ"א שבשעת הדחק די בוד הדס אחד גם בעלייניו די כשהיה בראשו קן אחד של ג' עלין לחין]. וי"א שאפילו אם משלשה של קן אחד יבשו שנים, ולא נשאר כי אם אחד לח, כשר, והוא שיהיה העלה שהוא מורכב על שניהם, וזה מועיל אף אם הקן אינו בראש ההדס. [שו"ע (שם) בשם יש מפרשים ומ"ב (ס"ק בג)]. ומ"מ צריך שישתייר שלשה קנין ובכל קו עלה אחד לח בראשו. [מ"ב (ס"ק כד)]. והלכה כדעה הראשונה. [מ"ב (ס"ק כו)].

כמוש

אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין ויש מכשירין. [שו"ע (סי' תרמו סעי' ט)]. ולמעשה ביום הראשון שהוא דאורייתא ראוי להחמיר כי הוא ספק תורה ובשאר הימים שהוא דרבנן ספק דרבנן להקל. [מ"ב (ס"ק כז). ושמענו ממומחים שניתן לרענן את עלי ההדס ע"י נתינתם תוך מים עם קצת אקונומיקה למשך שעה שעתיים (ולא יותר שלא יאבד השלוש)].

עליו נכפפים

הדס שעליה נכפפים כשר. [הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות טו). ועי' בחזו"יא (סי' קמו ס"ק לה)].

ערבה

ערבה אמורה בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחלי". וערבי נחל האמור בתורה, הוא מין ידוע הנקרא כן. [שו"ע (שם)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [ח"י"א (כלל קמח אות ב)].

כמה ערבות צריך ליטול

צריך ליטול ב' ערבות. [שו"ע (סי' תרנא סעי' א)]. ואם נטל בד אחד של ערבה צריך לחזור וליטול ולברך. [מ"ב (ס"ק א) ע"פ הכר"ב"י בשם הבית דוד]. וי"א שלא יחזור ויברך באופן זה כי יש סוברים שבשעת הדוחק שיתוצאים ידי"ח בוד אחד כמו לענין הדס. [יוסף אומץ (סי' ב) הובא כח"ח. בכור"י (ס"ק ב). וכן הביא בתולדות תג בחג (אות ז) ע"פ הרמב"ן (הל' לולב)].

סימני כשרות

ערבה האמורה בתורה עלה שלו משוך כנחל, ופיו (חודו) חלק, וקנה שלו אדום. [שו"ע (סי' תרמו סעי' א)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [ח"י"א (כלל קמח אות ב)]. ואם חסר אחד מסימנים אלו פסול. [מ"ב (ס"ק ב) בשם הפמ"ג]. ומכל מקום אין מצוי זה בלא זה. [מ"ב (שם) ע"פ הבכור"י]].

קנה ירוק

ערבה אמורה בתורה קנה שלו אדום כנ"ל. ואפי' בעודו ירוק, כשר. [רמ"א (שם)]. וכל שאינו לבן ממש בכלל אדום ואע"פ שהוא ירוק מאחר כשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא. [מ"ב (ס"ק ב)].

צפצפה

יש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסור, וקנה שלו אינו אדום אלא לבן, וזהו הנקרא : צפצפה, והיא פסולה כל שבעה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי א), ומש"כ שהיא לבנה כן הוא בגמ' סוכה (לד.) ובפוסקים]. ופסול זה הוא מן התורה כי איננה בכלל ערבה כלל. [מ"ב (שם ס"ק ד)]. ופסולה אף בשאר הימים. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק מו). ועי' במ"ג (סי' תרמו מ"ז ס"ק א) שנקט שאם אין לו ערבה אחרת יקח צפצפה הגדלה על הנחל בלא ברכה. וכן דעת הברו"י (ס"ק א)]. וע"י בסמוך.

יש לה תלמים קטנים

יש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, ומ"מ כל שאר סימנים של ערבה כשרה יש לה, וזה כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי א) ומ"ב (ס"ק ה)]. וערבה שיש בעליה פגימות קטנות ביותר, המנחה להכשירם לכתחלה. [הגרשז"א זצ"ל (פ"י אות יג)]. והחזו"א נהג להכשיר ערבות הירקון (שהם ערבות נחל) ולברך עליהן, אע"פ שפגימותיהן גסות יותר מערבות מוצא שיש בהן תלמים קטנים עד מאוד. [ספר ארבעה מינים והלכות חג בחג (פ"ו אות ה)].

ערבי נחל

רוב מין הערבה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים, כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי א)]. וי"א שיותר טוב לכתחלה ליקח מאותן הגדילים על הנחל אכן י"א שאין בריך לדקדק בזה. [מ"ב (ס"ק א)]. וכן המנחה להקל בזה. [כן הוא בפוסקים המובאים בבי"י גו"כ. והבכור"י (שם סס"ק ב) כתב דנרא' שאם יש שניהם לפניו טוב יותר ליקח הגדלה על הנחל].

נשרו רוב עליה

נשרו רוב עליה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב). ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ב) שהדבר תלוי ברוב מנין העלין שבעץ. ועי' בטור (שם) שהביא בשם העיטור דאפי' לא נשתייר אלא עלה א' בבד א' כשרה. והבי"ח (שם) כת' שכן דעת הראי"ז. וע"כ אם לו ערבה אחרת יקח עכ"פ ערבה כזו בלא ברכה]. ורוב הוא בשיעור ג"ט של ערבה. [מ"ב (ס"ק ט) ע"פ הבכור"י (ס"ק ו)]. ואם היא ארוכה יותר מכשיעור ונשרו העלים כשר אם נשארו רוב העלין בצרוף העלין שלמטה. [בכור"י (שם) וכתב ע"פ דבריו בסי' תרמ"ו שכת' כן לענין הדס]. אף אם הם מפורזים בערבה שאורכה יותר משלש טפחים. [הלכות חג בחג (פ"ו הגה ה'12)].

טעם הפסול

פסול של נשרו רוב עליה י"א שהוא משום שע"ז אין שמו עליו וסול כל שבעת הימים. [מ"ב (ס"ק ז) בשם הריטב"א]. וי"א שגם זה בוא משום הדר ולבני אשכנז יש להחמיר לפוסלם על שבעה. [מ"ב (ס"ק ז) ע"פ משמעות הר"יו. ועי' בשע"ח (אות ז) שפקפק בדברי הריטב"א].

נשרו מקצת עליה

נשרו מקצת עליה, כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב)]. וי"א שמ"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה. וי"א שכשרות אף לכתחלה. אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (ס"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב)].

ענפים קטנים יוצאים מבין עלי הערבה

אין צריך לקטום את הענפים הקטנים היוצאים מבין עלי הערבה. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו שם)]. ואם נקטמו ענפים הללו אין בהם משום פסול של קטום. [כן הדין לענין הדס כמ"ש המ"ב (סי' תרמו ס"ק לג) וה"ה הכ"א].

נדלדלו עליה, נסדקו עליה או שנחלקו י"א שזה בכלל נפרצו עליה ופסולה

אם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו עליה או שנחלקו י"א שזה בכלל נפרצו עליה ופסולה וכ"ז היינו אם ברוב עליה הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו במקום שהערבות מצויות. [מ"ב (ס"ק ט)].

עליה נכפפים

ערבה שעליה נכפפים כשרה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות טו). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק לה)].

יבשה

ערבה שיבשה פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב)]. ויבש נקרא משכלה הירקות והלבינה לגמרי, אבל אם ירוקה אפילו נפרך בצפורן כשרה. [בכור"י (ס"ק ג) בשם תמים דעים (סי' קלב) הובא בשע"ח (אות ו)]. ואם ראשי עליה נשרפו מהחום כשרה. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכות פט"ז אות א)].

טעם הפסול

פסול זה (יבשה) הוא מטעם הדר, ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מ"ב (ס"ק ז)].

יבש קנה של הערבה

עי' מש"כ בזה לענין הדס.

שיעור הפסול

פסול יבש הוא כשיבשו רוב עליה ברוב שיעור הערבה (ושיעור ערבה יתבאר להלן). [מ"ב (ס"ק ו טו)].

כמושה

ערבה כמושה כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב)]. וי"א שמ"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה. וי"א שכשרות אף לכתחלה. אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (ס"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה פסולה ויש מי שמכשיר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי ב)]. והעיקר כהמחמירים. [מ"ב (ס"ק יב)]. והיינו שנקטם עצה אבל בנקטם עליה אף שהוא מראשה אין חשש. [מ"ב (ס"ק ו)]. ופסול זה הוא מטעם הדר. [מ"ב (ס"ק ו)].

ערבה כפופה

ערבה כפופה, כשרה. [בית דוד (סי' תיא) הובא בבית השאבה (אתרוג סי' עח). וכן נקט בהלכות חג בחג (פ"ו אות טו)].

לבלוב

ערבה שבתלישתה מן העץ אין בראשה העלה המכונה "לבלוב", אין דינה כקטומה וכשרה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות ד' והגה כג 561) אלא שמ"מ מנהג ירושלים לדקדק בזה וכן הוא זצ"ל הקפיד ע"ז. אולם הגרי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב ע' נרג) לא הקפיד על זה]. ומ"מ אם נפלה אחר תלתתה אין להכשיר, ומ"מ מסתמא א"צ לחוש לכך ותולים שנקטם בדרך גידולו כמצוי. [שם].

פסול כבוש בערבה

עי' מש"כ בזה בפסול כבוש בהדס.

מורכב

ערבה מורכבת פסולה. [כמו שמצינו לענין הדס. וכ"כ בהלכות חג בחג (שם)].

תלישת ערבות בחול המועד

מותר לתלוש ערבות למצוה בחוה"מ, אף כדי למוכרן לאחרים. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ז הגה קעט והליכ"ש פ"י אות לד) כי ניכר שקוטפם לצורך הלוב או ההושענא להושענא רבה דמי לצורך או"ינ שמותר אפילו בשבת].

אתרוג

אתרוג האמור בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל" וקבלו חז"ל דפרי עץ הדר זהו אתרוג שטעם עצו ופירו שוה. (מ"ב (הקדמה לסי' תרמה)].

וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [הי"א (כלל קמח אות ב)].

שיעור פסול הדר ופסול חסר

כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל בחוטם בכלשהו, וה"ה שאר פסולין שהם משום הדר. [מ"ב (שם)]. אולם שאר פסולים אינם פוסלים בחוטם בכלשהו. [בה"ל (על סעי' יב ד"ה שינוי) וכתב דזה לא כהר"ן שנקט שבין נסדק בין חסר בין נקלף ונשאר גוון האתרוג הכל פסול בחוטמו בכלשהו ופסול כל ז', ועי' מש"כ להלן לענין נסדק. אולם החזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה) החמיר כדעת הר"ן שחסר כלשבו בחטמו פסול. ועי' מש"כ להלן לענין פסול חסר בשאר הימים]. וע"י בסמוך.

פסול הדר ופסול חסר שלא ניכרים לעין

אינו פוסל בחוטם בכלשהו אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקונו ובהסתכלות מרחוק אינו נראה אינו פוסל, וזה לפי מרחק כדרך בני"א להחזיק האתרוג בידם. [מ"ב (ס"ק מו) ע"פ המבי"ט (ח"ג סי' מט). וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה כג)]. ויש מי שחומרי שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. [נחז"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מש"כ)]. אולם פסול חסר פוסל אף אם אין הנקב נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. [רע"א (כתבים סוף ספר דו"ח)]. ועי' מש"כ עוד בזה בריש הלכות אלו בכשרות המינים].

הסתכלות באמצעות זכוכית מוגדלת

עי' מש"כ לעיל בכשרות הד' מינים.

פסול הדר ופסול חסר בשאר הימים

עי' מש"כ לעיל בכשרות הד' מינים.

מהו חוטמו של האתרוג

חוטמו של האתרוג הוא מקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו. [ר"א"ש (פ"ג סי' כ)]. וי"א שחוטמו היינו למעלה קרוב לשושנתא. [רמב"ם (פ"ח ה"ו)]. וי"א שעובי גבהו של האתרוג הוא נקרא חוטם. [רש"י (לה' ד"ה ובחוטמו)]. והעיקר כדעה הראשונה. [שוי"ע (שם סעי' ט)]. ומ"מ יש לחוש אף לשיטה האחרונה אם לא במקום הדחק שבודאי יש להקל גם ביום ראשון ולברך עליו. [בה"ל (שם ד"ה ממקום)]. ומש"כ שם הבה"ל שהיה נראה הדחוסם הוא מחצי האתרוג ולמעלה היינו באתרוגים שהיו מצויים בזמנם שחוטם היה מתחיל לכל הפחות באמצע האתרוג ולא כברוב האתרוגים בזמננו. ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה ד"ה הא) שצירף דעת הרמב"ם].

מצד אחד מתחיל להתקצר ומצד אחר הוא שווה

אם בצד אחד מתחיל השיפוע ובצד השני עדיין שווה, מסתכלים בכל צד לפי מקום שיפועו. [שבט הלוי (ח"ח סי' קג) כי רק במקום השיפוע נראה יותר לעינן]. ויש מי שאומר שממקום השיפוע נחשב חוטמו גם בצד השני. [הגרשז"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה יט) כי כשמתחיל השיפוע מצד א' גם הצד השני נראה יותר לעינים].

חסר

ניקב

אתרוג שניקב נקב מפולש כלשהו אפילו אינו חסר מן האתרוג כלל (כגון שניקב ע"י מחט), פסול, ושאינו מפולש, אם היה כאיסר (קוטר של כ- 23 מ"מ שהוא שטח של כ- 4.1 ס"מ רבוע [מדות ושיעורי תורה פ"ט אותיות כ – כב]) אפילו אין בו חסרון (כגון שתחב בו יתד רחב), פסול, ואם חסר כלשהו, פסול. וי"א שגם בנקב מפולש צריך חסרון משהו, ושאינו מפולש, בחסרון כאיסר. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' ב) ומ"ב (ס"ק ו-ז). ודעת הבכור"י (ס"ק יא) שאם הנקב פחות מכאיסר אבל בפנים נחטט עד שהתרחב לכאיסר שבעת הדחק הוא כשר. וכתב החזו"א (שם ס"ס ד) שמפולש יתכן שהוא עד שתינקב קורום הדק העיטוף את הזרע]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר בשי"ע וברמ"א (שם). וכן הוא במ"ב (ס"ק ח טו)].

ביו"ט שני

ביו"ט שני (וכ"ש בשאר ימים) כל שאינו מפולש ואינו חסר בכאיסר אפשר לברך עליו. [מ"ב (ס"ק ח)].

נקב מרובע או ארוך

אם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כשמעגלים אותו מגיע לשיעור איסר פסול. [מ"ב (ס"ק ו -ז)].

נקב מפולש בעובי האתרוג

י"א שנקב מפולש לא נקרא אלא כשניקב ברוחב האתרוג מעבר לעבר אפילו שלא כנגד חדרי הזרע, אבל כשניקב בעובי שלו מצד א' לאורך האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו ואינו מגיע לחדרי הזרע בזה לכל הדעות לא נקרא מפולש. [מ"ב (שם ס"ק ג). ודעת החזו"א (סי' קמו ס"ק ד) שאין נקב מפולש פוסל אף אם ניקב לרוחבו של האתרוג אם אינו כנגד חדרי הזרע]. ואם האתרוג עשוי בליטות בליטות וניקב אחד מן הבליטות מעבר לעבר, ודאי לא נקרא מפולש וכשר כשאין בו חסרון. [שע"ח"צ (אות ז)].

נקב מפולש במקום הקצר

י"א שאם ניקב האתרוג במקום הקצר שלו, אפי' ניקב מעבר לעבר, זה לא נקרא מפולש וצריך אף לדעה ראשונה שיהיה בו חסרון, אבל יש חולקים שאף שהוא שלא כנגד חדרי הזרע, כיון שעכ"פ הוא מנוקב מעבר לעבר הוא בכלל מפולש. וכן עיקר. [שע"ח"צ (שם אות ה)].

נקבים שנעשו באילן

נהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן. [רמ"א (שם סעי' ב)]. כלומר לפעמים נראה באתרוג שהיה בו נקב בעודו במחובר אלא שנקרם עליו עור וברש מלמעלה בזה יש להתיר, אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחיסרון אע"פ שנעשה ע"י קוצים בדרך גדילתו פסול אע"פ שאינו מפולש (לסברא הראשונה הנ"ל). [מ"ב (ס"ק ז)].

ספק חסר

אם יש ספק אם יש חסרון, הולכים לקולא כיון שיש מכשירים אפי' אם יש בודאי חסרון כל שאינו מפולש ואין החסרון ככאיסר, וסומכים על דעה זו במקום ספק, ואפילו אם ספק לא אולי הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע ג"כ יש להכשיר שכל שאינו ברור לנו שהגיע עד חדרי הזרע יש לסמוך על דברי האומרים שאפילו אם הגיע לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש ואינו פוסל אכ"כ יש בו חסרון. [מ"ב (ס"ק יא). ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה ד"ה הא) שאף לשיטתו שיש להחמיר בחסר שהוא בחוטם במקום ספק מקילינן, דדלמא הלכה כהר"צ גיאות שאין חוטמו אלא חודו].

חסרון שאינו נראה לעין

עי' מש"כ בזה בהלכות לולב.

יצא מיץ האתרוג

אתרוג שיצא ממנו מיץ אין בו משום פסול חסר. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מוהל)].

חסר בפיטם

אם יש חסרון בפיטם מעל המשחה הסמוך לגומא של האתרוג, כשר. [ספר תורת ד' מינים (ש"ית סי' כה אות א)] משום שלא גרע מאתרוג שפול לו הפיטם שאם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג כשר. אלא שעיייש במ"ב שכתב שטוב להדר אם חסר אפילו חלק מהפיטם, ולכאוי ה"יה הכאן. ומ"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שבארץ ישראל פסול. נעי' כה"ח (סי' תרמח אותיות מו ומח). וכן דעת שאר הפוסקים כמבואר להלן].

נקלף

נחسر הגלדי

אם נקלף הקליפה החיצונה של האתרוג, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא, אם נקלף כולו, פסול, אם נשאר ממנו כלשהו, כשר, ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע (לחזו"א כ- 3.2 סי'מ לגר"ח נאה כ- 2.66 ס"מ [שיעורי תורה פ"ט אות טו]). [שו"ע סי' תרמח סעי' ו]. ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק א ד"ה ובמ"ב) שכתב שנקלף כולו פירושו נקלף אף כל עובי הקליפה].

הגלדי מזהר

י"א שקליפה החיצונה היינו הקליפה הדקה שהיא כמין גלדי על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל. [מ"ב (ס"ק כד)]. כי כמה קליפות באתרוג, אחת קליפה דקה מאד, ולפנים ממנו היא הקליפה ירוקה עבה קצת שיש בה חריפות כשאוכלין אותה, ואחר כך מתחיל בשר האתרוג שהוא לבן, ולפנים ממנו יש כמו עגול ובו מונחים גרעינין וזה נקרא חדרי הזרע, וכאן מדובר בקליפה העליונה שהיא דקה כגליד שאינו מחסרו מגוף האתרוג. [שעה"צ (אות כז)]. וי"א שגם אם נקלף מהקליפה הירוקה העבה (שהיא מתחת הקליפה הדקה), אינו חסר, ואם חסר מחלק הלבן (שהוא תחת קליפה הירוקה) פסול. ועל כן אם נשאר חלק מעובי קליפה הירוקה ומראהו ירוק אין זה חסר, אבל אם מראהו לבן, יש לחוש שנחסר ממנה והוא חסר. [חזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק א)]. ולמעשה יש להחמיר כשיטה הראשונה.

נקלף ויש שינוי מראה

אם מקום הנקלף הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול וכ"ז דוקא שכנקלף הכל ביחד, אבל אם נקלף בשנים ושלשה מקומות אפילו במיעוט האתרוג אם אינו דומה לשאר האתרוג פסול שהוא כמנומר, ואם נקלף במקום חוטמו כשאינו דומה מקום הקליפה לשאר האתרוג אפילו בכלשהו פסול. [מ"ב (ס"ק כז)].

השתנה למראה כשר

י"א שאין להחמיר בכל זה רק אם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול כגון שחור ולבן אבל אם הוא מראה כשר אין לפסלו ובשעת הדחק יש לסמוך על זה. [מ"ב (שם)]. ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק ב ד"ה ולדעת) שכתב ששינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג הזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום חסר. ועי' עוד בזה להלן בדיני שינוי מראה].

ניטל הדר ונפל העוקץ

ניטל הדר

ניטל דדו של האתרוג שהוא עץ שראש הפיטם עליו, פסול. [שו"ע סי' תרמח סעי' ז].

טעם הפסול

י"א שפסול זה הוא משום חסר ועל כן הוא כשר בשאר הימים. [מ"ב סי' תרמ"ח (ס"ק ל). וכת' המ"א (סי' תרמט ס"ק ז) בכה"ג הוא חסר אף למקילין עד שחסר כאסר כי החיסרון דכאן הוא בראש האתרוג]. וי"א שהוא משום הדר, ועל כן אין להקל בו כל שבעה. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק לו) בשם המ"א וסותר למש"כ בסי' תרמ"ח לפסול בזה מטעם חסר]. ולמעשה אם א"א למצוא אחר יש לסמוך על המקילין. [מ"ב (שם) כי בלא"ה רוב הפוסקים סוברין כהרמב"ם שאף אותן שפסולין משום הדר כשר בשאר יומין]. ומ"מ אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה. [מ"ב (שם)].

מה בכלל ניטל דדו (הפיטם)

י"א שניטל הדר (הפיטם) פירושו שניטל העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג ונעשה שם כמו גומא ולפיכך פסול, אבל אם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג אין להחמיר. [מ"ב (ס"ק ל) בשם הט"א]. וי"א שאפילו אם לא ניטל רק מה מעלה מן האתרוג פסול. [מ"ב (שם) בשם יש מן הפוסקים]. וי"א שאם נשאר מן העץ למעלה מן האתרוג כלשהו אין להחמיר בזה. [מ"ב (שם) בשם המ"א]. ולמעשה אם חסר גם מקצת מן העץ אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו. [מ"ב (ס"ק לא)]. ואם ניטלה פטמתו ונעשה גומא ואין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון. [מ"ב (ס"ק לב)].

הדין בזמננו

האתרוגים שבאר"י אין הפיטם עצית אלא מבשר האתרוג וע"כ אם חסר ממנו דינו כבשר האתרוג ונפסל בכל אופן מדין חסר (מלבד הפסול של הדר למחמירים לעיל). [הגרש"י א דצ"ל (הליכ"ש פ"י אות יט). וכן הוא בכה"ח (שם אותיות מו ומח), הגרש"א דצ"ל (הליכ"ש פ"י אות יט) והגרש"י א דצ"ל (מעדני שלמה כמי צ"ה גהה גמ)]. וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר דצ"ל. ולפי הנומחים הפיטם מתיישב דרך העוקץ (מקום שהאתרוג מחובר לעץ), וע"כ ע"מ למנעו יבשות הפיטם מומלץ לסתום העוקץ ע"י שעוה וכדו'].

רוב הדר התנתק ממקום חיבורו

אם מיעוט הדר התנתק ממקום חיבורו האתרוג כשר, אבל אם רוב הדר התנתק י"א שהוא פסול משום רובו ככולו. [חיים וברכה (אות רמד) ע"פ בית אפרים (או"ח סי' א). ובערוגת הבושם (או"ח"ס סי' קצג) מסתפק בזה ומסיק שביי"ט ראשון לא יברך עליו]. וי"א שאם אינו עומד להיתלש הוא כשר. [שבות יעקב (ח"א סי' לה) כי עיקר הטעם שאין לברך בניטל דדו משום שהוא כחסר, וכל שעדיין דבוק בו ומחובר במקצת עדיין שלימה ותמה אקרי. והש"ד"ח (ח"ו מע' ד' מינים סי' א אות ח) הביא בשם הזכרנו לחיים בשם בצפיחת דבש (סי' לה) שהדבר תלוי אם כשאוורו בו עולה האתרוג עמו, ע"כ. אלא דלפי הסוברים שהפסול בניטל הדר הוא משום הדר יש לעיין אם השבי"י יקל]. ולמעשה יש להחמיר בזה. [כי אף לשבוי"י הוא משום שאין חסרון אבל לפי הטעם של הדר שמעו שיש לפסול. ועי' בשד"ח (מעו' הלמ"ד) כלל קמא אות יח) שפמקפס על סבת הזכרנו לחיים הנ"ל].

נטלה השושנתא

יש פוסלים אם נטלה השושנתא (הראש שעל הפיטם), וטוב להחמיר כדעה זו במקום שאפשר ליקח אתרוג עם שושנתא. [רמ"א (שם סעי' ז)]. אבל אם יש לו אתרוג נאה יותר בלי שושנתא אין להחמיר בזה. [מ"ב (ס"ק לא)]. ואם נחסר רק מקצת מהשושנתא אין בזה כלום.

[בכור"י (ס"ק כח)].

נטלה השושנתא עם חלק מהעץ

אם מלבד השושנתא נפל גם מקצת מהעץ של הפיטם, אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו כי יש מחמירין גם באופן זה. [מ"ב (ס"ק לא)].

להכרוז ע"י קיפם או דבק

יש מי שאומר שמה שכתבו הפוסקים שבניטל דדו פסול היינו בניטל הדר ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו ביום השני ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמב) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו)]. ודעת רוב הפוסקים שחיבור לא מועיל בכל אופן זה ופסול כל הימים (לפוסלים משום הדר). [שבוי"י (שם)]. עיייש שהשיגו על הבית יעקב וכתב כי כל היכא דבעינן מדאוי לקיחה תמה ושלימה כל שאינו מחובר בו בתולדתו חברו ע"י ד"א ודאי ל"יש חבר לדהוי מיקרי שלם ותמה. וכן דעת האי"ר (אות ד) והשע"ת (סי' תרמח אות טו). ועי' במ"ב (סי' שסו ס"ק מ)].

לא היה לו דד (פיטם) מעולם

כל זה דוקא כשהיה לאתרוג דד (פיטם) וניטלה או נפלה, אבל אם לא היה לו דד מעולם, כשר. [רמ"א (שם סעי' ז). ועיייש שכתב שכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו. ועי' להלן]. כיון שכך היא ברייתן וזהו דרך גידולן אין לכנותם בשם חסרים או שאינן הדר. [מ"ב (ס"ק לב)].

נפל הדר על העץ

בזמננו האתרוגים גדלים תמיד עם פיטם, אלא שבדרך כלל הם נופלים בזמן שהאתרוג על העץ (ואלו שיש להם פיטם אף אחר קטיפתם מהעץ פעמים רבות הוא מחמת שעוברים ריסוס מיוחד), ומ"מ הם כשרים לכתחלה, כיון שכן הוא הדרך, ואין חילוק בין נפל בתחילת גידולו ממש לנפל בהמשך הגידול. וכן המנהג. [הגרש"א דצ"ל (שם פ"י אות יח והגה כח). והשבט הלוי (ח"א סי' קעז) כתי' ללמד זכות על המקילים כיון שהם מתיבשים ונופלים בדרך הטבע ולא מפני איזה ריעותא]. וי"א שרק אם הפיטם נפל בעוד האתרוג קטן ולא הגיע לגמר פריו, כגון שגדל שלש ואין לו עדיין שיעור הצריך לאתרוג הוא כשר כי באופן זה נחשב שלא היה לו פיטם לעולם. [הגרש"א דצ"ל (הערות סוכה לה: ד"ה נטלה). ודעת הקהה בשם (ח"ב סי' כח) להחמיר בכל גוונא אא"כ לא היה לו מעולם].

היה יבש ונפל אחר הקטיפה

אף אם נפל אחר שנקטף מהעץ אלא שבעודו מחובר על העץ כבר התייבש הפיטם לגמרי וכבר כלתה ממנו לחותו כשר כי נחשב כנפל בעודו על העץ. [חזו"א (ד' מינים עמ' שכב אות ג)]

[הגרי"ק א דצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמ' ער)].

הבחנת זמן נפילת הדר

על מנת לבדוק אם הדר נפל בעודו על העץ יש לראות אם במקום הפטמא יש כמו גומא (חור) מתחילת ברייתו. [מ"ב (ס"ק לב)]. אלא שבזמנינו אין זה סימן מובהק כי הרבה פעמים אין גומא ומ"מ הפיטם נפל בעודו על העץ האתרוג כשר. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר דצ"ל]. וכמו כן אף כשיש גומא הרבה פעמים הפיטם נפל לאחר שנקטף מהעץ. [קהה בשם (שם)]. ומ"מ יש סימן אחר לברר זמן נפילתו, אם יש כמין טבעת ורחץ מסביב קצה הגומא במקום שהיה הפיטם, זה סימן שנפל בעודו על העץ. [כן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר דצ"ל, וכן הובא בשמו בספר כשרות ד' הימנים (עמ' כז)]. ואם במקום הנפילה רואה קצת בשר ולא הגלדי לגמרי שמענו מן החסידים שזה סימן שאפילו שנפל לפני הקטיפה מ"מ הוא נפל על העץ מאוחר ולא בתחילת גידולן].

יש גומא (חור) עמוקה

י"א שמה שלפעמים יש גומא (חור) עמוקה שחללה עד חדרי הזרע, וניכר ע"י שיכניס לתוך החלל מחט או שאר דבר דק, פסול גמור הוא שהרי נקב בתולדה גם פוסל. [מ"ב (ס"ק לב)]. ויש אתרוגים מזינים מסוימים (כגון זן חב"ד) שמצוי בהם גומא עמוקה. וניתן לבדוק אם הגומא מגיע עד לחדרי הזרע ע"י הכנסת חוט וכדו' דרך הגומא. ומ"מ הזנים שיש להם חור כזה ע"פ הרוב אינו מגיע לחדרי הזרע, וע"כ מעיקר הדין אין הדבר צריך בדיקה. [שמענו

מתלמידי הגי"ר משה הלר דצ"ל.

לא ניתן להכיר מתי נפל הדר

אם אי אפשר להכיר אם היה כן מתחילת ברייתו, יש מצדדים להחמיר, אכן י"א שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא, ספק אם הלכה כהסוברים שאם ניטל פטמתו היינו העוקץ לבד, ואפילו הוא דדו, ספק אם ניטל ממנו אלא נברא כך. [שעה"צ (אות לז)]. ובאתרוגים שלנו כיון שיותר שכוח שנופלים בעודם על העץ, אף במקום ספק אחד יש לבטד לקולא. [נשט הלוי (ח"א סי' קעז)]. אלא שלפי המחמירים לעיל שאם היה לו פיטם ונפל אפילו על העץ פסול כיון שיש לחוש שהיה לאתרוג פיטם שם ליטול דוקא עם פיטם. [הגרש"א דצ"ל (הערות שם אשרי האיש ח"ג פל"א אות א)].

נפל עוקצו

ניטל העץ, שהוא תלוי בו באילן מעיקר האתרוג, ונשאר במקומו גומא (חור), פסול [שו"ע (סי' תרמח סעי' ח)], כי הוא בכלל חסר ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון (כיון שבשעת הדחק מבואר בססי' תרמ"ט שמברכין אפילו על פסולין לגמרי וכ"ש בזה שהיא תלוי בשיתת הראשונים)]. [מ"ב (ס"ק לג)].

ניטל מקצת עוקצו

אם ניטל קצת העץ ונשאר עובי כלשהו וכל רוחב הגומא (החור) מכוסה, כשר. [רמ"א (סי' תרמח סעי' ח)]. ר"ל שנשאר מן עובי העץ בתוך האתרוג שיעור קצר שיוכל ע"פ למלא כל רוחב הגומא מן עוביו ואף שלמעלה מן הגומא לא נשאר משהו ג"כ כשר כי באופן זה לא נקרא חסר. [מ"ב (ס"ק לד)].

להכרוז ע"י קיפם או דבק

מה שמבואר לעיל שבניטל עוקצו פסול הינו בניטל ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו בשאר הימים ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמב) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו) ובכור"י (ס"ק כז). ובאמת אף בשאר הימים בלא"ה כשר כי הוא בכלל חסר שכשר בשאר הימים כני"ל].

חזוית – בלעטלע"ך

חזוית בכמה מקומות

עלתה חזוית על האתרוג פסול. [שו"ע (שם סעי' ט)]. פסול זה הוא משום שאינו הדר. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מ"ב (ס"ק לה)]. ועיייש (סי' תרמט ס"ק מט) שבשעת הדחק יש לסמוך להקל בחזוית בשאר ימים כיון דבשאר ימים אין חיוב נטילה אלא מדרבנן. וכתב בשעה"צ (אות גג) בשם הפמ"ג שיוכל לברך גם כן, עיייש].

חזוית מהו

חזוית הוא כמו אבעבעות, ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג. [שו"ע (סעי' ג)]. וכן הוא ברש"י (סוכה לד: ז). ועי' במגיד משנה (פ"ח הי"ז) ובב"י (ד"ה עלתה). ועי' במהרי"ל (הל' אתרוג) שכתב שהם לבנות. ועי' עוד במבי"ט (ח"ג סי' מט)]. ודוקא כשנולד החזוית מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר. [מ"ב (ס"ק מט)]. ובזמננו אין אנו בקיאים מהו חזוית. [שמענו מתלמידיו של הגי"ר משה הלר דצ"ל. והפמ"ג (שם אי"א ס"ק יט) כתי' דחזוית זה אכתי איני יודע מהו, עיייש].

התפשטו חזיוות בכמה מקומות

חזוית אינה פוסלת אלא אם עלתה בשנים או שלשה מקומות כי האתרוג נראה מנומר. [שו"ע (שם) ומ"ב (סי"ק לו)]. וי"א שבבי' ובגי' מקומות פסול דוקא כשנתפשט הנימור ברובו אע"פ שבשטח החברבורות הוא מיעוט, אבל במיעוטו, כגון שכולם מצד אחד של אתרוג, כשר. ויש פוסלים אפי' במיעוטו של צד אחד. [שו"ע (שם סעי' י)]. והעיקר לבני אשכנז כדעה הראשונה. [מ"ב (סי"ק מב)]. ולבני ספרד יש להחמיר כדעה האחרונה אם לא בשעת הדחק (שאין אתרוג אחר). [כך מוכח מהשו"ע (שם) שהביא י"א וי"א, וידוע שבאופן זה הלכה כהיש האחרון. וכן פסק הכה"ח (אות עד) והביא שכ"כ הגר"ז (אות כ). ועיי"ש שלענין ברכה הוי ספק ברכות להקל ואין לברך רק במקום שנהגו לברך].

צורת מדידת ההתפשטות

על מנת למדוד שיעור מיעוטו יקיף בחוט את כל האבעבועות, אם אינו מכיל הניקיף את רוב השטח, זהו מיעוטו. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה)].

רוב הקיפו

אם נתפשט מהם גם לצד השני נחשב רובו כי הוא רוב הקיפו של האתרוג אף על פי שאינו רובו של כל האתרוג. [מ"ב (סי"ק מא) ע"פ המ"א (סי"ק ג)]. וי"א שרוב הקיפו של האתרוג אינו בכלל רוב, ובאופן זה כשר. [חזו"א (שם)].

חזוית במקום אחר

אם עלתה בו חזוית אחת שמתפשטת ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק לו)].

על החוטם

אם עלתה בו חזוית על חוטמו של האתרוג, אפי' כלשהו, פסול, כי שם נראה לעינים יותר משאר מקומות שבו שבאותו שיפוע אדם נותן עיניו. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק לוט)].

קילוף החזוית

אם עלתה בו חזוית באופן הפוסל, או שהוא מנומר, אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, כשר (לאחר שנקלף ולא חסר כלום). [שו"ע (שם סעי' ד)]. ואפי' לכתחלה יש להכשירו עיני כן. [מ"ב (סי"ק נב)]. ומ"מ ביו"ט אסור לקלפו ולהכשירו משום איסור מתקן. [בה"ל (ד"ה אם)].

בלעטלע"ך (עלים)

חזוית שקורין בל"א מו"ל - בלעטלע"ך (עלים) אינם פוסלים האתרוג לפי שאינם גבוהים משאר האתרוג, ויש שם שכתב שיש להכשירם מטעם שנחשבים מראה אתרוג, מאחר שרגילים להיות הרבה כך. [רמ"א (שעי' ג)]. ולפי טעם השני אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר ואין לחלק בין אם החזוית הוא בחוטמו או בשאר מקומות. ולמעשה אין להקל בגבוהים משאר אתרוג כ"א בשעת הדחק. [מ"ב (סי"ק ט). ועיי' בשע"ח (אות ו) שדחה דברי הדגמ"ש משמעו מדבריו דלפי טעם ראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, כי כשאין שם חזוית עליה משום שאינה גבוה מאתרוג, אפילו על חוטמו נמי כשר].

גדר בלעטלע"ך בולט

אע"פ שאין להקל בבלעטלע"ך שהם גבוהים משאר אתרוג כ"א בשעת הדחק כני"ל, מ"מ אם הם גבוהים רק קצת כשר לכל הדעות. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמי' ערב אות מא)]. ואין הדבר תלוי אם הם מורגשים במשמוש היד, אלא בנראה כעין פצע הבולט מהאתרוג. [הגר"י"ק זצ"ל (שם)]. ועל כן אין לחוש על כל בלעטלע"ך אולי הוא בכלל בולט, כי כל שצריך הבחנה אין בזה חשש והוא כשר. [הגר"י"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמי' רפא)].

הרבה מפוזרים באתרוג

אף אם הם מפוזרים בכל האתרוג כשר כי היא כך הוא הרגילות הרי זה נחשב כמראה האתרוג כני"ל. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פליג אותיות כה-כז)].

אתרוג נאה עם בלעטלעך או אינו נאה ללא בלעטלעך

י"א שעדיף לטוב אתרוג נאה שיש בו בלעטלע"ך, מאשר אתרוג בלי בלעטלע"ך וגידולו אינו נאה כל כך. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פליג אותיות כה-כז)]. ויש שהעדיפו אתרוג יותר נקי אף מבלעטלע"ך - עלים (אף מתחת לחוטם) מאשר אתרוג יפה יותר בצורת גידולו. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמי' רסה אות יח)].

שינוי מראה

נקודות שחורות ולבנות

שינוי מראה כגון שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו, בשנים אם בשלשה מקומות, דינו כחזוית ופוסל אפילו במיעוטו. וכן פוסל בחוטם בכלשהו. [שו"ע (שם ע"ו טז) ומ"ב (סי"ק מה)]. ומ"מ בזמננו מראה לבן הפוסל אינו מצוי כי אינו פוסל אלא לבן זוהר (כמו לובן ביצה וכדו') ולא לבן אפרפר או צהבהב. [אי"א (בוטשאטש שם), תפארי"י (פי"ג מ"ז), חזו"א (חוט שני סוכות עמי' שפח) והגר"ש"א זצ"ל (ד' מנינם למהדרין עמי' תח). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן הוא בארחות רבנו (ח"יב עמי' רעא). ובדעת תורה למחש"ם (על סעי' טז) כתי' להקל בזה דוקא בשאר הימים, והביאו החיים וברכה (אות קלב). ועיי' בשע"ח (אות נו) בשם הפמ"ג שאף שחזוית הוא מראה פסולה כמבואר לעיל, מ"מ מראה פסולה על האבעבוע אין פוסל, כי דרכה בכך].

טעם הפסול

טעם פסול בזה משום שאינו הדר. [מ"ב (סי"ק ה)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר כל שבעה

כמבואר לעיל.

נקודות בשושנתא

נקודה שחורה שנמצאת על השושנתא אינה פוסלת. [הגר"ח"ק שליט"א (ד' מנינים למהדרין עמי' שפב)].
על הפיטם

מנהג העולם להקל במראה שחור ושאר ריעותות המצויים בפיטם. [חיים וברכה (סי' רנט – רס) בשם המהרש"ם והגר"ח]. מ"מ ראוי לחוש להחמיר בזה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ג הגה לא), כי דעת הבה"ל (סי' תרמח ד"ה ממקום) שהפיטם בכלל החוטם לענין זה]. ומ"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שבארץ ישראל נקודה שחורה ודאי פוסלת. [כה"ח (סי' תרמח אות מא)].

בשקע של מקום הפיטם

אתרוג שנפל ממנו הפיטם בעודו על העץ, כמו שמצוי בזמננו, אין לחוש למראה השחור שיש לפעמים בתוך השקע, כי אין זה מגוף הפרי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה לא). וכן דעת הגר"ח"ק שליט"א (ד' מנינים למהדרין עמי' שפד) כי ההגלגל היא כעין עץ ואין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים בצבע שחור].

בתחתית האתרוג

נקודות שחורות בתחתית האתרוג סביב העוקף אינם פוסלות מחמת שבמקום זה אינן נראים להדיא. [אי"א בוטשאטש (תני סי' תרמח על סעי' ט) ובדרך זה פסק הגר"י"ק שליט"א (ד' מנינים למהדרין עמי' שפט)]. וכן נקודות הנמצאות על עוקף האתרוג אינם פוסלות. [ספר ד' מנינים למהדרין (עמי' שצ) ע"פ דברי הגר"ח"ק שליט"א הג"ח דס"יל שאין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים בצבע שחור].

נקודה לבנה מחמת ערב השמש

אתרוג שנתכסה ע"י עלה שאילמן, ומחמת זה אור השמש לא הגיע לחלק מהאתרוג, ואותו חלק נהיה לבן, אם הוא לבן ממש, דינו ככל נקודה שחורה, משא"כ אם הוא רק צהבהב בהיר וכדו' אין דינו כמראה לבן. [הגר"ח"ק והגר"י"ק שליט"א (ד' מנינים למהדרין עמי' תז)].

שחור בהיר

אף שחור בהיר פוסל. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תרמח על סעי' טז) וחיים וברכה (אות ש) ע"פ השו"ע בסעי' י"ז שכתו' שמקום ההאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט, כשרים. ולפי"ז לדידן שחור מעט פוסל].

נקודות שחורות מחמת ריסום

מראה שחור וכדו' הפוסלים הם אלו שנוצרו מעיפוש בשר האתרוג עצמו, אולם נקודות שנוצרות מגורם חיצוני אינן פוסלות, ועל כן מעיקר הדין נקודות שחורות מחמת ריסוס אינם פוסלות את האתרוג, אלא שמחמת שקשה להבחין בין אלו שהם מחמת עיפוש לבין אלו שהם מחמת ריסוס וכדו', יש להחמיר בזה. [נעי' במב"ייט (ח"ג סי' מט) שהאתרוג נפסל דוקא ע"י שינוי מחמת עצמות האתרוג. והביאו הלח"כ המ"א (סי' תרמח ס"ק יט) והמ"ב (סי"ק מט). ועיי' בה"יל (ד"ה אבעבועות). וכתב הגר"ז (אות כג) שח"ה לענין שינוי מראה. וכן פסק הערוה"ש (אות לד). וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ל). וכן פסקו הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמי' רעד) הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות כ והגה ל)].

נקודה שחורה שהיא מחמת קוץ תחוב באתרוג

יש נקודה שחורה שאינם חלק מבשר האתרוג עצמו אלא הם קוץ שנתחב ונשאר תחוב חלק ממנו, דבר זה אינו פוסל כי אינה נקודה מחמת עיפוש הפרי. אולם צריך נסיון רב ע"מ לזהות זאת. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

אדים

י"א שאדום הוא ממראה אתרוג. [חיי"א (כלל קנא אות ח) וערוה"ש (אות לד)]. וי"א שאדום אדמדם הוא מראה פסול, אבל כאהינא סומקא (כתמרה אדומה) הוא מראה כשר. [פמ"ג (אי"א סס"ק יח) ובכור"י (סי"ק לב). ובה"ל (ד"ה אם) הביא פלוגתתם ללא הכרעה].

חום כהה

י"א שחום כהה מאוד כיון שנוטה לשחור פוסל, אבל סתם חום כקליפת הערמונים וכמשקה הקפה אע"פ שהוא כהה אינו פוסל. [חיים וברכה (אות שב)]. וי"א שחום אין דינו כשחור ואינו פוסל בכל אופן. וכן עיקר. [כן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן נראה עיקר דהנה החיים וברכה שם נקט לפסול ע"פ מה שמבואר בהלכות נדה שחום כהה שיש לו נטיה לשחור טמא. אולם יש לדחות דשאני התם שחכמים הממירו על כל נטייה לשחור או אדום כי אין אנו בקיאים בחמשת מיני אדמים שיש בהם כרת, משא"כ בשאר מקומות ועוד דלענין ד' מינים כיון שחום הוא מראה רגיל באתרוג אין חסרון של הדר אפילו אם הוא נוטה לשחור, וכסברא זו מצינו ברדב"ז המבוא לעיל. וכן בהלכות חג בחג (פי"ד הגה 62') דחה דברי החיים וברכה. וכן משמעו מסימת המ"ב. והארכנו בזה בסו"ד בשמעתא עמיקתא גליון שצ"ט].

ירוק כהה

ירוק כהה כעשבי השדה פוסל. [מ"ב (סי"ק נה)]. אבל אם לא היה ירוק כ"יכ כשר. [מ"ב (סי"ק סד). והפמ"ג (אי"א סי"ק ז) כתב וירוק ככרתי לאו מראה פסולה, רק שאין גמר פרי, אבל בידוע שנגמר פרוי לאו פסול, עיין מ"א (סי"ק כג, טז ויח), ע"כ. ועיי' בכבור"י (סי"ק מט) ובחיים וברכה (אות כ)].

כהול

כחול אינו פוסל. [חיים וברכה (אות כ) בשם המהרש"ם].

לבן מחמת קילוף

שינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג שזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום פסול חסר, ועל כן הוא כשר בשאר הימים. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ב' ד"ה וידעת) וחיים וברכה (אות קלב) דלא כהצ"ע (ארו"ח סי' סח)].

לא ניכרות לעין

אינם פוסלות אלא נקודות הנראות לעין, אבל אם מחמת דקותם לא נראות אלא לאחר הסתכלות, אינם פוסלות. [נעי' בזה לעיל בתחילת הלכות כשרות המינים].

קביעת צבע הנקודה מול השמש או מול הצל

ההבטה בצל קובעת הצבע ולא בשמש משום שקרני השמש משפיעים ומשנים המראה. [שבט הלוי (ח"ט סי' מז אות ב). ודעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"א אות יד) שקביעות הצבע נקבע בין חמה לצל כמו שמצינו לענין מראה דם נדה].

אתרוג שיש בדדו או בחטמו כמה נקודות קטנות אף שכל נקודה בפני עצמה אין בה כדי לפסול כיון שאינה נראית לעין בראיה שטחית, מ"מ כיון שמחמת קרבתם נראים ככתם שחור, פסול. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש עמי' ריא אות טו), הגר"י"ק שליט"א (ד' מנינים למהדרין עמי' שפח) ושבט הלוי (ח"ט סי' מז אות ג)].

כתמים מחמת מויץ האתרוג

כתמים מחמת מויץ האתרוג אינם פוסלים. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מוחל). ושמענו ממוחים שעל מנת למנוע כתמים אלו מיד אחר יציאת מויץ יש לטוֹף את האתרוג במים ולייבשם עם מטלית וכדו'].

מחמת משמוש היד

בדרך כלל עקב הנועועים, משמוש היד וזיעת הידים נוצרים באתרוג כתמים, ולפעמים אפילו נקלף קצת מקומות מהקליפה החיצונה של האתרוג ונעשה מקומות כמנומר, ומ"מ האתרוג בכלל הדר כי כתמים אלו באו מחמת קיום המצוה, זהו הודו והדרו. [חת"י"ס (סוכה לו. ד"ה ניקב), ועיי"ש שכתו' דקצת ראוי לזה מפסחים (סה). שאמרו שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, עיי"ש. והובא בדעת תורה למחש"ם (סי' תרמח ססעי ט). ועיי' בארחות רבנו (ח"יב עמי' רעה)].

מנומר

אתרוג מנומר, פסול. [שו"ע (שם סעי' טז)]. י"א שדוקא אם הוא מנומר במראות הפוסלים, שחור, לבן, ירוק כעשבי השדה וכו' (ומדובר באופן שאינו נפסל מחמת שלש נקודות וכגון שהם בצד אחד שיש מכשירים באופן זה), וי"א שאפילו אם הוא מנומר בהרבה מראות כשרות ג"כ אינו בכלל הדר ופסול. [מ"ב (סי"ק נה)]. ולמעשה המנהג להקל במנומר במראות כשרות. [וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל]. ואם הוא מנומר מחמת מראות כשרים הרגילים באתרוג (כגון ירוק בהיר), לכל הדעות הוא כשר, כי כל שהוא מראה אתרוג אין בו משום נימור. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"א אות כג) . וכן דעת הגר"י"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמי' רפב) דלא כהכבור"י (סי"ק מד)].

גנדר מנומר

הגנדר הוא כשיש מראה פסול בכמה מקומות ולא ב' או שלש מקומות בלבד [מ"ב (סי"ק נה)], ומנומר במראות כשרות (למחמירים לעייל) היינו שיש הרבה מראות כאלו באתרוג. [כן משמע מלשון המ"ב (שם)].

יבש

אתרוג יבש, פסול. [שו"ע (סי' תרמח סעי' א)]. ואף אם התייבשה רק קליפה הדקה החיצונה פסול. [בכור"י (סי"ק א) כי אין זה הדר כמבואר להלן].

טעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מ"ב (סי"ק ב)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים. [כמבואר לעיל שפסולי הדר לדעת הרמ"א פסולים אף בשאר הימים. ועיי' בשע"ח (סי' תרמט אות ג)]. ובשעת הדחק שאין אתרוג אחר יש להקל בו בשאר הימים עכ"פ אחר שחתך מקום היבש. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק לח) דלא כהרמ"א שפסול שם].

שיעור היבשות

שיעור היבשות, הוא כשאנו מוציא שום ליחה. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' א)]. ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא ופסול. [רמ"א (ס)].

כדיקה אם הוא יבש

ניתן לבדוק אם הוא יבש ע"י שיעביר בו מחט ובו חוט, וראה בחוט אם יש בו ליחה. [שוי"ע (ס)].

שיעור הפוסל בשאר האתרוג

פסול יבש פוסל בחזוית ושינוי מראה שבמקום אחד דינו ברובו ואם שנים או בשלשה מקומות פוסל אף במיעוטו. [מ"ב (ס"ק מה) ע"פ הפמ"ג. אלא דע"י בב"ה"ל (שם ד"ה בכלשהו) שפקפק בזה דהא הטעם בחזוית איתא בגמרא משום דהו"ל מנומר וע"י שנתייבש באיזה מקומות לא ידענא אם חשיב נימור ע"יזו אם לא שאנו רואין שנשתנה מראה האתרוג ע"י היובש וצ"ע. ע"כ].

בחוטם

י"א ששיעור הני"ל נאמר אף בחוטם. [שוי"ע (שם סעי' יב) בדעה הראשונה בסתם]. ויש מי שאומר שפוסל בכלשהו. [שוי"ע (שם) בשם י"א]. והעיקר כדעה השנייה. [מ"ב (ס"ק מו)].

יבש הפיטם

אם רק הפיטם התייבש האתרוג כשר משום שהפיטם אינו בכלל הפרי אלא הוא עץ בעלמא ולא שייך בו פסול יבש. [הגר"ש"א צ"ל (אשרי האיש פלי"א אות ה)]. וכל זה בפיטם עצי, אבל פיטם בשרי כמו שמצוי באתרוגים של אר"י מבואר לעיל שהוא חלק מאתרוג.

שחור ו ירוק

שחור

אתרוג שחור ביותר כאדם כוש, פסול בכל מקום. אבל אתרוגים שהם שחורים קצת במקומות שהם מצויים הם כשרים (אבל בשאר מקומות אפילו בשחור מעט פסול ומשמע אפילו הם סמוכין להן). [שוי"ע (סעי' יז) ומ"ב (ס"ק נז). ועי' בגר"י (אות כז) שפסול משום שאינו הדר כלל].

ירוק

הירוק שדומה לעשבי השדה, פסול משום שבוה ניכר שלא נגמר הפרי עדיין. [שוי"ע (סעי' כא) ומ"ב (ס"ק סד)]. ואם חוזר למראה אתרוג כשמשחין אותו כשר. [שוי"ע (ס)]. וכן אם לא היה ירוק כ"כ כשר כי מסתמא נגמר פרו. [מ"ב (ס)]. ובמקום שידוע שטבע האתרוגים שבאותו מקום שדרכן לחזור אח"כ למראה האתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפילו בעודו ירוק כשר כדכין שחור למראהו ע"כ נגמר פרו ומ"מ שאין לסמוך ע"ז למעשה ואין לקנות אתרוגים א"כ"כ התחיל במקצת לשוב למראה אתרוג כי אולי יהיה נשאר ירוק. [מ"ב (ס"ק סה). ועי' בתשובות והנהגות (ח"ה סי' ריא) שכתו: שהאמת יורה דרכו שדוקא מפני שרובם ירוקים ומצויים כ"כ אין בזה חסרון הדר, כמו אתרוג שחור בכוש שהוא כשר הדר, וכן הוא בכפתור ופרח (פ"י), וע"כ באר"י שכך דרכם של אתרוגים לית לן בה]. ויש להדר לכתחלה שיהא האתרוג צהוב ולא ירוק. [הגר"ש"א צ"ל (סוכות פ"י אות כז)]. ומ"מ אתרוג ירוק בהיר כשר לכתחלה. [הגר"ש"א שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפד)].

להצהיב האתרוג

אתרוג ירוק ככרתי ניתן להצהיב אותו ע"י תחבולות טבעיות והוא כשר, וזה מועיל אף אם לא היה יכול להגיע מעצמו למראה אתרוג. [ע"י מ"ב (ס"ק סה) והגר"ש"א צ"ל (תורת ד' מינים סי' כה אות ד הגה ד)]. וניתן לעשת זאת על ידי הכנסתו תוך קופסה יחד עם שתי תפוחי עץ בעלי ריח (הנובע מחומר הנזכר הלה) אחד בכל צד ליד החוטם (התפוחים מפרישים חומר הנקרא אטילן הגורם להבשלת הפרי). יש לתסות את העוקץ עם שעוה וכדו' ע"מ למנוע נפילתו (מחמת השפעת החומר הני"ל) ולסגור את הקופסה, לעטוף אותה עם ניילון ולהשאירו כך כשלושה ימים (ואין לפתחה באמצע כי הדבר עלול לגרום לכתמים באתרוג), אחרי שמתחיל האתרוג להצהיב ממשך תהליך לבד. (עצה זו מומלץ לעשותה כמה ימים לפני הגח כי ההשפעה לתקוף לא תהיה כמה ימים). [ע"י מומחים. וכן הובא בספר ד' מינים למאחד"ע (עמ' תצא). וכן נהג הגר"ש"א צ"ל (הליכ"ש פ"י הגה 69)].

הצהבתו ביו"ט

מותר להצהיב אתרוג ביו"ט ע"י נתינתו ליד תפוחים כני"ל כי אינו מצהיב מיד רק לאחר זמן ממושך וגם אינו ברור כלל שהאתרוג ישנה צבעו (כי לא תמיד משתנה). [תשובות והנהגות (ח"ה סי' ריב). ועי' בחשו"ק חמד (שבת קב)].

עגול ו מורכב

עגול

אתרוג עגול ככדור, פסול. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' יח)]. כי אין דרכו להיות כן. [מ"ב (ס"ק נט)].

כמין בריה אחרת

גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת, פסול, עשאו כמו ברייתו, אף על פי שעשאו דפין דפין, כשר. [שוי"ע (שם סעי' יט)]. והתיום שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלה ומחוברין מלמטה כלשהו. [מ"ב (ס"ק סג)].

מורכב

אתרוג מורכב פסול ויש להחמיר לפוסלו אפילו בשאר ימים. ואם אין לו אחר בעיר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה ויש מחמירין שאפילו ליטלו בלא ברכה ג"כ אין כדאי כי אפשר שיבואו לטעות לצאת בו תמיד. [מ"ב שם ס"ק ס"ה. ובסי' תרמ"ט ס"ק מ"י כתב שהוא פסול בשאר ימים]. ועל כן אין לקנות אלא מאדם נאמן שיש לו כתב הכשר. [מ"ב (ס)].

ספק מורכב

אתרוג ספק מורכב, מעיקר הדין סומכים על הרוב שאינם מורכבים. [מ"ב (סי' תרמח סס"ק סה) ובבב"ה (על סעי' כא ד"ה שדומה). ועי' עזר בתורת חסד (סי' לה) ובש"ד"ה (ח"י עמ' 144 טור ב)]. ובזמננו יש להזהר מאוד בזה, כי אתרוגים לא מיוחסים הם בחזקת מורכבים. [ע"פ מומחים].

אין לו היתר אכילה

אתרוג של ערלה

אתרוג שאסור באכילה כגון של ערלה ושל תרומה טמאה שדינם בשרפה, פסול כל שבעה. [שוי"ע (סי' תרמט ט"ה) ומ"ב (שם ס"ק מה). ועי' בשע"ח"צ (אות מב) שכתו שאלו שאסורים גם בהנאה לכ"ע (גם לתוס' המובא להלן) אסור, וכבר תמה החמד משה על המגן אברהם שכתב בהיפוך על שם, ע"כ].

ערלת חו"ל

אתרוג של ערלת חו"ל כשר אפילו ביום ראשון. [מ"ב (שם ס"ק מה)].

טבל

אתרוג של טבל (כלומר שלא הפרישו עליו תרומות ומעשרות) אע"פ שמותר בהנאה כיון שאסור באכילה פסול כל שבעה. [מ"ב (ס"ק מה) ושכן משמע מהשו"ע]. ויש מכשרין. ועל כן יש ליטול אתרוג של טבל בלא ברכה. [ע"י בשע"ח"צ (אות מה) שכתו בשם הרי"ן שהביא דעות בזה אי אמרינן מנז דאי בעי היה מפרש ממקום אחר עליו, דמיניה וביה א"א להפריש דהוי לה חסר, או אפשר כיון דעתה אין בו היתר אכילה אין יוצאין בו, והרמב"ם הוא מן המחמירין, כני"ל, ולכן יש ליטול אתרוג של טבל באר"י, ובחול"ל אין כאן איסור טבל כלל, שאין תרומות ומעשרות בחו"ל בזה"ז. ועי' עוד בשע"ח"צ (אות מב) שלדעת התוס' אותו שאין בהם משום איסורי הנאה מותרים ביו"ט שג].

דמאי

אתרוג של דמאי (שנלקח מעם הארץ שאין ידוע אם הפריש תרומות ומעשרות כראוי) כשר. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק מה). וכתב בשע"ח"צ (אות מה) שזה כדעת בית הלל, מטעם דאי בעי מפקד לנכסיה והוי עני וחיזי לה. ועי' מש"כ"ב בזה בשבט הלוי (ח"א סי' קעג)].

שיעורי ארבעת המינים

ארבעת המינים יש להם שיעור, והם מה"ת והוא בכלל מה שאמרו ששעורים הם הלכה למשה מסיני. [לבוש (רס"י תרג), קריית ספר (לולב פ"ז), בחות יארר (סי' קצב) וחי"א"א (כלל קמט אות ב). ועי' בקבוש וברית ספר שם שאף מה ששדרו של לולב צריך להיות נבזה מן ההדס טפח הוא מה"ת, אולם דעת הערו"לני (ק"ה נ: ב) שהוא מדרבנן. ועי' בדברי יציב (ח"ב סי' רסט אות ד)].

לולב הדס וערבה

שיעור הדס וערבה, הוא ג' טפחים, ושדרו של לולב ד' טפחים, כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח. [שוי"ע (סי' תרג סעי' א) ומ"ב (ס"ק ב)], י"א שטפחים אלו משערים אותם באמה קטנה שהיא בת ה' טפחים (ולא כאמה בינונית שהיא בת שש טפחים) חלקהו ועשה אותה ו טפחים, נמצא כל טפח אינו כגודל טפח בינוני אלא ששית הטפח פחות (והוא טפח קטן), צא משהו טפחים אלו שלשה להדס, נמצא שיעור הדס וערבה טפחים ומחצה, שהם י' גודלים, ושיעור שדרו של לולב י"ג גודלים ושלוש גודל. [שוי"ע (שם) בדעה הראשונה בסתם]. וי"א ששיעור שדרו של לולב הוא י"ד גודלים, וי"א ששיעור הדס וערבה י"ב גודלים, ושדרו של לולב י"ז גודלים כי משערים הכל בטהורים בינונים. [שוי"ע (שם) בשם יש מי שאומר], וכן נוהגין לכתחילה. [רמ"א (ס)]. ובדיעבד די הלולב ביי"ג גודליו ושלוש והדס וערבה בעשרה גודליו ופחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל שבעת הימים. [מ"ב (ס"ק ב)].

לפי השיעורים של זמננו

א) לפי דעה הראשונה: * **לולב**: לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות ה) 32 ס"מ ולגר"ח נאה 26.6 ס"מ. * **הדס וערבה**: לחזו"א (שם) 24 ס"מ. ולגר"ח נאה (שיעורי תורה ח"א סי' ג אות מה) 20 ס"מ.

ב) לפי דעה השנייה (שהיא עיקר ההלכה): * **לולב**: לחזו"א (שם אות ו) 40 ס"מ ולכל הפחות 39 ס"מ. ולגר"ח נאה (שם אות מ) 32.7 ולפחות 32 ס"מ. * **הדס וערבה**: לחזו"א (שם אות ה) 30 ס"מ ולכל הפחות 29 ס"מ ולגר"ח נאה (שם) 24 ס"מ.

אופן המדידה

לולב: שדרת הלולב מודדים אותו מתחתיתו ממקום שמתחיל להתכנסות בעלים כי מתחת מקום זה אינו נקרא לולב. [חזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק כד-כו). ועי' בבב"ה (סי' תרמח סעי' ב ד"ה ועדיין)]. ומדידה זו היא עד סוף שדרת הלולב, והיא אינה כולל העלין היוצאין למעלה לאחר שכלתה השדרה. [מ"ב (ס"ק ב)].

הדס: המדידה מלמטה י"א שצריכה להיות ממקום שהעלים מתחילים לצמוח. [הגר"ש"א שליט"א (ד' מינים למאחד"ע עמ' רמד)]. וי"א שאף תחילת העץ מצטרפת לשיעור ג"ט. [הגר"ש וואזנר צ"ל (מבית לוי תשנ"ד ד"ני הדס אות ב)].

ומודדים זאת עד סופו של העץ אם העלין של המינים בולטים למעלה מן העץ מ"מ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. [מ"ב (ס"ק א)]. ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערה"ש (שם אות א) והחזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק ח)].

ערבה: מודדים מלמטה מתחילת העץ שתחת העלה התחתון. [הגר"ש"א שליט"א (ד' מינים למאחד"ע עמ' רמד)] ואינו דומה להדס ש"א שאין הדין כן כי שם בעינין שהעלין חופים את העץ. וכשהעלין של המינים בולטים למעלה מן העץ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. [מ"ב (ס"ק א)]. ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערה"ש (שם אות א) והחזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק ח)].

אורך העלים

לאורך העלין לא ניתן שיעור. [מ"ב (ס"ק ב)]. ולענין הדס אם צריך שהעלים יגיעו יכסו העלים שעליהם כתבנו לעיל בהלכות הדס.

שיעור אתרוג

שיעור אתרוג קטן כביצה, פחות מכן פסול כל שבעה כי לא נגמר פרוי ולא נקרא פרי, אבל אם הוא כביצה, אפילו אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פרוי, כשר, ואם היה גדול כלשהו, כשר. [שוי"ע (שם סעי' כב) ובב"ה"ל (ד"ה פסול)]. ומעיקר הדין די בכביצה של זמננו, ומ"מ נכון לבעל נפש להדר לכתחלה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. [בב"ה"ל (ס)]. וי"א שמעיקר הדין צריך שיהיה האתרוג גדול קשתי ביצים של זמננו. [חזו"א (עוקצין סי' ג ס"ק י)].

לפי השיעורים של זמננו

שיעור כביצה לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כא ומדות ושיעורי תורה פ"י אות טו) הוא משקל של כ - 45-50 גרם וע"כ לדעתו שמעיקר הדין צריך כשיעור שתי ביצים) אתרוג הוא במידת נפח של כ - 100 סמ"ק. ולגר"ח נאה צריך נפח של לפחות 57.6 סמ"ק, וצריך להוסיף עוד 2 סמ"ק כנגד הפיטמא והעוקץ שאינם בכלל השיעור. (ולדעת הסוברים ששיעורי שתי ביצים הוא חומר א דק מביצה אחת). [שיעורין של תורה (ס)]. אלא שנראה שבאתרוגים המצויים באר"י הפיטם הוא בשרי הוא גם מצטרף לשיעור.

אתרוג שבעוביו הוא דק מכביצה

אתרוג ארוך וצר שבעוביו הוא דק מכביצה כשר. [מהר"ש"ם (ח"ב סי' קכט) וחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כה) כי האורך משלים את הרוחב. אולם הבית יצחק (יו"ד ח"ב סי' קלה) כתו שאין זה הדר].

היה לו שיעור ונצטמק בהג

אפילו אם היה בו שיעור ובימיו החג נצטמק ועמד על פחות מכביצה מ"מ פסול משום שאינו הדר. ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום ראשון. [בב"ה"ל (ד"ה פסול). ודעת החזו"א (סי' קמח ס"ק ב) שאתרוג שנצטמק מכביצה כשר].

שיעור למעלה

מינים אלו אין להם שיעור למעלה. [שוי"ע (סי' תרג סעי' ב) בדעה הראשונה בסתם]. ועל כן אם הלולב הוא כשיעור י"א שיכולים ההדס והערבה להיות גבוהים יותר ממנו. [בב"ה"ל (אות ט)]. ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם, טפח. [שוי"ע (שם)]. ולכתחלה יש לחוש לדעה המחמירה. [ח"ים וברכה (אות קמא). וכן בבב"ה"ל (שם) מסיק שעלולם צריך שהלולב יצא טפח מעליהם]. ועל כן ביו"ט שאסור לקצוץ ע"מ לקצר את ההדס והערבה משום שתיקון מנא יש למשוך את חלק התחתון של מינים אלו כלפי מטה כדי שהלולב יבלוט מעליהם טפח. [הלכות חג ב"ח (פ"ג הגה 3)]. ועי' מש"כ"ב בשמעתא עמיקתא גליון ת"א בדיני הידור מצוה, האם יש הידור בגדול.

נודה לה' בכל לבב על חסדו שזיכנו והגיענו לראות בהוצאת גליון ה - 400

מקרב לב אביע ברכה ותהילה לרבנים הגאונים שליט"א העמלים בכתיבת חי' תורה להלכה למעשה

ולכל העמלים רבות עבור המערכת המחלקים, העוזרים, שולחי ההערות והמפיעים בהוצאת גליון זה לאור

יתברכו כולם ממרומים ויזכו להגדיל תורה ולהאדירה

ניתן להאזין לשיעורי הלכה במעמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון - טל': *6761 יש לחקיש 3-3-1 שלווחה 65

העלון נתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל - לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© שמעתא עמיקתא - להפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: Amikta571@gmail.com

